

СТОГОДИШЊИЦА РОЂЕЊА АКАДЕМИКА БРАНИСЛАВА БУКУРОВА

Пре једног века, 13. априла 1909. године, у Остојићеву у Банату, недалеко од Аде на југу и Сенте на северу, родио се Бранислав Букуров. Током времена израстао је у најбољег познаваоца географских прилика Војводине, којој је посветио сву своју професорску и научну каријеру. Родитељи су му били учитељи, те је настављајући педагошку традицију исте достигао и вишеструко надмашио.

После завршене гимназије, студирао је географију и посебно се интересовао за антропогеографску групу предмета. Дипломирао је 1931. године и убрзо после тога постао професор, суплент, гимназије у Сенти, а нешто касније и њен директор. Радио је и као професор и директор Трговачке академије и Педагошке школе у Новом Саду. Извесно време предавао је студентима географије у Београду и Економског факултета у Суботици. Највише времена је провео као професор Природно математичког факултета у Новом Саду, где је основао студијску групу за географију. Генерације ученика и студената у Сенти, Београду, Суботици и Новом Саду, памте га по речитошћу на предавањима, студиозношћу у писању научних радова и уџбеника. Радови из методике и педагогије и данас се уважавају.

Године 1946. одбранио је докторску дисертацију под насловом *Долина Тисе у Југославији*, која је штампана као посебно издање Српског географског друштва. Пре и после тога, истицао се као аутор бројних чланака, монографија и уџбеника из различитих географских дисциплина, али готово увек са теметиком из геоморфологије и привредне географије Војводине. Овом приликом набрајамо само неколико научних и стручних радова, који су му омогућили избор у Српску академију наука и уметности, Војвођанску академију наука и уметности и сврстали га у ред добитника Медаље Јована Цвијића.

Најпознатији радови професора Бранислава Букурова, човека широког образовања, недостижног педагога великог срца, које је несебично даривао својим студентима и сарадницима су: *Ада, Долина Тисе у Југославији, Геоморфолошки приказ Војводине, Вршачке планине,*

Насеља у северном и средњем Банату, Географске основе железничког саобраћаја у Бачкој, Класификација војвођанских градова, Алувијалне равни као животни простор на територији Војводине, Географски положај Бачких насеља, Језера и баре у Бачкој, Бачка, Банат и Срем, Мостови на великим рекама Војводине. На страницама нашег часописа „Земља и људи” објавио је чланке о усовима, поплавама у северној Италији и реци По, Темишвару, привреди и насељима на северној подгорини Фрушке горе и острвској групи Тенерифе. Оставио нам је преко 350 радова из којих до детаља упознајемо физичкогеографске, друштвеногеографске и регионалне карактеристике Војводине, простране равнице коју је приказивао научно основано, теренски препознативо и кроз литературу проверено.

Професор Бранислав Букуров је умро 21. априла 1986. године у Новом Саду. Студентско географско истраживачко друштво из овог града носи његово име а спомен биста краси комплекс факултета на Лиману, подсећа, подстиче и инспирише. Стогодишњица рођења прилика је за сећање на човека чија дела и данас живе, читају се и цитирају, јер су трајне вредности.

Др Стеван Станковић

КАРЛ ФРИДРИХ ГАУС

1777-1855.

Велики математичар, физичар и астроном Карл Фридрих Гаус, написао је преко осамдесет обимних научних расправа, које представљају основу развоја теоријске и примењене математике. Као човек велике интуиције са ненадмашним осећајем и смислом за логичку прецизност у математичком расуђивању, свој живот је посветио истраживањима закона природе, како је сам истицао: „Природо, ти си моје божанство. Истраживањима твојих закона живот мој је посвећен“.

Генијално вешт да као посматрач феномена природе податке посматрања претвори у математичка средства, стварао је методе и теорије да би помоћу њих откривао законе. Допrineо је да се заснује теорија функције комплексне променљиве и у вези са тим теорија елиптичних функција. Гаусова расправа о хипергеометријским редовима је од великог значаја за развитак теорије бесконачних редова. У теорији вероватноће и њеним применама познат је Гаусов закон расподеле вероватноћа, Гаусов алгоритам у линеарној алгебри, као теоријско и практично средство решавања система линеарних алгебарских једначина а Гаусова метода најмањих квадрата теоријска је подлога у многим практичним применама математике. Писао је споро и концизно зато што је волео да својим радовима да такво савршенство да им се не може ништа додати и одузети и да на што мањем простору што више каже.

Гаус је рођен у Брауншвајгу, у скромној породици, 30. априла 1777. године. Таленат за математику испољио је у детињству, али његов отац за то није имао разумевања. Већ као дете поседовао је чудесну моћ рачунања. У школи, Карлу је све било лако па се досађивао. Учитељ Бутнер је одлучио умирити га на дуже па му је задао да сабере све бројеве од 1 до 100. Али, Карло који је тада имао 7 година, одмах је одговорио да је то 5050, без да је то написао на папир. Посматрајући низ 1, 2, 3, ..., 98, 99, 100, уочио је законитост: када сабере 1 и 100, 2 и 99, 3 и 98 итд, увек добије збир 101. Таквих парова има 50 па је тражени збир једнак 5050. Овај поступак назван је „Гаусов поступак“.

Као средњошколац читао је Њутна, Ојлера и Лагранжа. Проучавајући њихове радове Гаус је сматрао да је Њутн од свих највећи. Студирао је на Универзитету у Гетингену. Најпознатији рад који је написао на студијама познат је као закон квадрата реципроцитета. И поред исказаног талента за математику, дуго се двоумио између математике и филологије. Желео је да се бави класичном филологијом. Свиђала му се помисао да напише коментар Вергилија, посебно силазак Енеја у подземље. С друге стране желео је да реши питање шта је број, што је темељ аритметике. У основи физике су правила, у основи правила закони а на њиховој основи су бројеви. Од 1795. године Гаус је размишљао да напише рад о бројевима. Прекретница је настала 1797. године, када почиње да води свој математички дневник, који данас за многе представља највеличанственији математички документ *Disquisitiones Arithmeticae* (Аритметичка истраживања), ремек дело аритметике, штампано 1801.

године. Обимом невелика ова бележница садржи 146 веома сажетих белешки, од којих свака представља једно поглавље у математици, које није лако протумачити. Том бележницом Гаус је показао да је за њега математика била усавршавање властитог бића и ништа више. Ово дело је камен темељац за заснивање теорије бројева као посебне математичке дисциплине, а дао јој је облик који и данас има. У њој је увео релацију конгруенције, што је олакшало решавање многих проблема. Француски математичар Луј Лагранж сматрао је да последње поглавље о једначинама, помоћу којих се дефинише подела круга, садржи најлепше аналитичко откриће које одавно није постигнуто. Ту је Гаус одредио правилно полигоне који се могу уписати у кружницу употребом лењира и шестара и тако је коначно решио један проблем који је поставила математика антике. Дирихле, један од најдаровитијих Гаусових ученика и врло истакнути математичар, посебно у теорији бројева, успео је да проучи, стваралачки усвоји и даље унапреди дубоке идеје које садржи Гаусово дело. Он је био први који је то дело разумео и открио га другима. Гаусова докторска дисертација (1799. године под менторством професора Пфафа) је нов допринос проучавању алгебарских једначина, доказ теореме да се свака цела рационална алгебарска функција једне променљиве може раставити на реалне факторе првог и другог степена. У њој је доказ да свака алгебарска једначина има онолико решења колико њен степен садржи јединица.

У двадесет трећој години постао је члан Петроградске академије наука а убрзо и академија наука широм Европе. У двадесет петој години тачно је одредио путању планетоида Церес, побивши тврдњу филозофа Хегела да на небу не може бити више од седам планета. Путања једне звезде није било какво кретање већ нужни резултат деловања свих тела на једно појединачно у простору. Из веома скромних астрономских података успео је математичким путем, на основу закона гравитације, да одреди путању планетоида Церес који се био изгубио из вида астрономима. У Бремену је, у сарадњи са Беселом, сређивао Јупитерове табеле.

Немачки природњак Александар Хумболт писао је 1805. године владару Немачке Фридриху Вилхелму III: „Једини човек који Берлинској академији наука може дати нови сјај зове се Карл Фридрих Гаус“. Захваљујући својом научној активности изабран је за професора математике и астрономије на Универзитету Георг-Аугуст у Гетингену, као и за директора Гетингешке астрономске опсерваторије.

Године 1809. објављује другу књигу под називом *Theoria motus corporum coelestium in sectionibus conicis ambientium*, дводелну расправу о небеским телима. У првом делу расправља о диференцијалним једначинама и елиптичким путањама, а у другом делу објашњава како проценити, а након тога и тачно одредити путању планета. Теоријском астрономијом бавио се до 1817. године када се окреће геодетској проблематици. Гаус је 1813. године писао да се „У теорији паралелних линија није напредовало даље од Еуклида“ и да је то нечасни део математике који мора добити сасвим други облик. Исказ да се две паралеле не додирују никада није могао да се докаже и није очигледан. Простор допушта да ако човек има једну линију и једну тачку поред ње може бескрајно много паралела да се провуче кроз ту једну тачку. Проучавањем његове заоставштине констатовано је да је имао јасну слику о могућности да се изгради геометрија логички непротивречна и независна од петог Еуклидовог постулата.

Универзитет у Копенхагену га награђује 1822. године за дело *Theoria attractionis*. Рад *Theoria combinatuonis observationum erroribus minimis obnoxiae* (1823.) посвећен је математичкој статистици, посебно методи најмањих квадрата, према којој је најпогоднија вредност мерне величине за коју је збир квадрата погрешака најмањи. Године 1827. објавио је своје велико дело „Општа истраживања кривих површи“ којим је засновао диференцијалну геометрију као посебну дисциплину теоријске математике. Према „Славној теорему“, тако ју је Гаус назвао, при ма каквој деформацији површине која настаје без раскидања и растезања у било којој тачки површине не мења се вредност потпуне кривине површине. Доприneo је теорији функције комплексне променљиве и у вези са тим теорији елиптичних функција. Гаусова расправа о хипергеометријским редовима је од великог значаја за развој теорије бесконачних редова. У теорији вероватноће и њеним применама познат је Гаусов закон расподеле вероватноћа до којег је дошао у својој теорији грешака, подстакнут теоријским и практичним проблемима којима се бавио у геодезији и астрономији. Познат је и Гаусов алгоритам у линеарној алгебри, као теоријско и практично средство решавања система линеарних алгебарских једначина.

У Гетингену је основао магнетску опсерваторију а 1833. године конструисао је први магнетски телеграф, којим је била успостављена веза између магнетске и астрономске опсерваторије, коју је користио са својим пријатељем Вилхелмом Вебером. Земљино магнетно поље Гаус је измерио 1835. године новом математичком методом коју је развио

управо за ту потребу и израчуната је вредност магнетног момента (М). У теорији магнетизма Гаусово име остало је трајно обележено тако што је јединица за мерење магнетне индукције названа по њему.

Неколико распарава из више геодезије, које је објавио од 1843. до 1846. године, нашле су широку примену у геодезији. Гаус је одбацио елипсоид, односно сфероид као облик површине Земље и на основу астрономских и гравиметријских метода усвојио геоид као облик површине Земље. Занимала га је и картографија, посебно проблем да се у равни нацрта слика чији ће довољно мали делови бити слични одговарајућим деловима површине Земље. Гаус је развио основну теорију а радне формуле извео је немачки геодета Л. Кригер. Гаус није публиковао свој метод директног пресликавања елипсоида на раван, који је први пут искоришћен за обраду резултата Хановерске триангулације у периоду 1820-1830. година. Теорију пресликавања Гаус је прво приказао својим студентима више геодезије, који су као официри радили на пословима триангулације Хановера, а његов асистент Голдшмит тада записује њене коначне формуле. Ове формуле такође се помињу у Гаусовим писмима познатом геодети тог времена Шумахеру, који их је објавио 1825. године у свом астрономском часопису. Касније је обраду Гаусових формула за пресликавање елипсоида на раван наставио тадашњи капетан, касније генерал и вишегодишњи шеф пруског државног премера др Оскар Шрајбер. Након Гаусове смрти научно друштво из Гетингена поверило је професору др Л. Кригеру да прегледа његову заоставштину. Л. Кригер је обрадио метод директног пресликавања елипсоида на раван и своје радове публиковао 1912. године у Потсдаму. С обзиром на допринос Л. Кригера пројекција добија назив Гаус-Кригера.

Гаус је волео миран породичан живот, тако да бурна политичка и друштвена збивања изазвана Наполеоновим ратним походима, нису имала утицаја на његов рад. Гауса је тешко погодила Наполеонова окупација. Наполеон је одредио високе порезе, па је Гаус, као професор, морао плаћати 2000 франака, што је била велика сума. Многи су слали помоћ Гаусу, међу којима и Лаплас, али је Гаус презирао милосрђе и одбијао је сваку новчану помоћ. Аритметичке преокупације, наука, породица и дописивање са драгим пријатељима, су га чиниле срећним и ублажавале му бол у времену када је око себе видео само беду и очај. Очајавао је у време Париске комуне 1848. године. Није имао много разумевања за гомилу, иако није био назадњак.

Језици су му били притајена страст. Био је велики познавалац грчког и латинског. Толико је волео латински да је све своје радове објавио на том језику. Читао је Шекспира, Бајрона, Шилера а у шездесетој години, за две године, научио је руски толико да је класике читао у оригиналу. Имао је врло критичке ставове према неким филозофима свог времена, који су се бавили филозофијом математике.

Претерано критичан према себи многе радове није објавио чекајући да их време потврди. До неевклидовске геометрије дошао је пре Лобачевског и Бољаја а преко двадесет година пре Нобела и Јакобија засновао је теорију елиптичних функција. Пре Хамилтона открио је хиперкомплексне бројеве а пре Лежандра нашао је методу најмањих квадрата.

Иако велики геније живео је скромно, не напуштајући универзитет и астрономску опсерваторију у Гетингену. Био је необично нежан према мајци, која је слепа доживела дубоку старост. Први пут се оженио 1805. године Јоханом Остхоф са којом је имао троје деце. После њене смрти оженио се њеном пријатељицом Мином, са којом је имао двоје деце. Децом није био срећан, посебно са синовима. Једино је Јозеф био надарен за рачунање, док су остали имали авантуристичке склоности и расули се по свету. Његов пријатељ Сарторијус Валтерсхаузен записао је у својим сећањима: „Какав је био у младости, такав је остао до старости и до последњих дана, непромењен и једноставан. Мала радна соба, мали радни сто са зеленим чаршавом, табла обојена бело, уски диван и после његових седамдест година наслоњача, засењена светиљка, неугрејани кревет, скромно јело, кућни капут и баршунаста капица, то су биле тако уобичајене све његове потребе“. Последње године живота провео је болестан, имао је проширено срце. Умро је 23.2.1855. године.

Поводом Гаусове смрти краљ Хановера Џорџ V наложио је да се искује новац посвећен Гаусу као Краљу математичара. Истакнути немачки математичар Леополд Кронекер истиче да је скоро све што је математика 19. века постигла у својим научним идејама везано за Гауса.

Др Драгица Живковић

ЖЕЛЕЗНИЧКИ САОБРАЋАЈ И ТУРИЗАМ

Точак се убраја у најзначајније проналаске свих времена. Употребљаван је у Месопотамији још пре више од седам хиљада година. Временом се усавршавао, прилагођавао саобраћајним средствима и условио својеврсну револуцију у саобраћају, индустрији и животу уопште. Посебан значај за развој саобраћаја приписује се туризму, који је утицао на повећање брзине, удобности, сигурности, тачности и више од свега проширењу радијуса кретања до најудаљенијих делова наше планете. Уз то, туризам је условио неке само њему примерене врсте саобраћаја и саобраћајних средстава. Мислимо на успињаче, ски-лифтове, пловила за наутуку и поморска крстарења, бродове хотеле – ботеле.

Железнички саобраћај је допринео омасовљењу туристичких кретања. Аутомобилски саобраћај је проширио туристичке токове ка просторствима до којих нема железничких пруга. Водени саобраћај је омогућио прекоморска и прекоокеанска путовања и крстарења која су привлачна за велики број људи, јер су комфором и садржајем ненадокнадива. Ваздушни саобраћај је скратио време путовања између удаљених места, регија и земаља. За потребе туриста уведени су чартер летови по ценама нижим од редовних.

У Француску 45% страних туриста стиже железницом и још 40% аутомобилом. У Шпанију 62% страних туриста долази авионом а 17% бродом. У САД 82% страних туриста стиже авионом и само 2% бродом. Друмски саобраћај за долазак у Аустрију користи 93% страних туриста. Ваздушним саобраћајем у Аустралију стиже 99% свих туриста. У Велику Британију авионом долази 50% страних туриста, а поморским саобраћајем 38%. За долазак у Немачку 89% страних туриста користи друмски саобраћај. За туристичка путовања ка Италији 10% страних туриста користи железнички саобраћај.

Сложена друштвена делатност

Саобраћај и саобраћајна средства својеврстан су изазов човека и човечанства јер без кретања нема напретка друштва, нема туризма, нема

живота. Саобраћај је сложена друштвена делатност, уско повезана, комплементарна и директно и индиректно повезана са низом делатности. Представља нераскидив продужетак производног процеса низа роба, добара и услуга. Превоз и транспорт различитих роба, људи и вести са једног на друго место, основа су савременог живота. При томе скуп различитих транспортних средстава која задовољавају потребе људи на одређеној територији и у одређено време представља саобраћајни систем. Основне карактеристике саобраћајног система огледају се у просторној реализацији транспорта, масовности и учесталости саобраћајних услуга, интеграцији различитих врста саобраћаја и саобраћајних средстава и њиховом технолошком јединству.

Поделе саобраћаја су бројне и разноврсне. При томе су основне карактеристике сваке гране условљене техничким и економско-експлоатационим карактеристикама, које се могу дефинисати на различите начине и одлукују се сталним усавршавањем, повећањем брзине, удобности и безбедности путника. Од посебног значаја, без обзира о којој врсти саобраћаја је реч, су следеће карактеристике:

- еластичност превоза, која се огледа у способности одређене врсте саобраћаја да превезе мање и веће количине терета, односно, мањи или већи број путника за одређено време,
- брзина превоза, која се огледа у времену потребном за прелаз одређеног растојања,
- просторно дејство, односно покривање што веће територије саобраћајном инфраструктуром,
- уредност превоза робе и путника по утврђеном реду возње, при чему, када је туризам у питању, посебан значај имају путовања без прекида и преседања на одређеним станицама,
- трошкови путовања као опредељујући фактор за избор саобраћајног средства.

Наведене карактеристике саобраћаја и саобраћајног система зависе од низа елемената, појава и процеса и различито се испољавају код сваке врсте саобраћаја. Комбинацијом више врста саобраћаја, нарочито на дугим растојањима, могуће је постићи задовољавајуће туристичке ефекте.

Енглеска – колевка железнице

Прву парну локомотиву 1814. године конструисао је Енглец Џорџ Стивенсон (1781-1848) и прву јавну железничку пругу изградио 1821.

године. Први теретни воз са локомотивом одважног конструктора кренуо је 26. септембра 1825. године на релацији Стоктон – Дарлингтон. Стивенсова локомотива је брзином од 19 km/h вукла 30 вагона са 50 тона робе. Дуж пруге, дугачке 40 km, било је много људи који су са измешаном знатижељом, страхом и одушевљењем посматрали до тада невиђено чудо, које хукће, брекће, пишти и дими. Коментари су се кретали од одушевљења до страха.

Године 1829. Стивенсон је конструисао локомотиву Рокет, која је развијала брзину од 56 km/h. Први путнички воз кренуо је 14. септембра 1830. године на прузи Ливерпул – Манчестер у Енглеској, колевци железничког саобраћаја. У 33 вагона било је 600 путника. Прво организовано туристичко путовање у свету, одвијало се железницом и наравно у Енглеској. Власник туристичке агенције Томас Кук (1808-1892) је 5. јула 1841. године за групу делегата конгреса антиалкохоличара организовао повратно путовање на релацији Лестер – Лафборо дугачкој 33 km. Путовање се сматра туристичким јер је у возу сервирана храна, послужен чај и сви путници, а било их је око 600, добили су попуст за превоз.

Познати правци железничких пруга

Из Енглеске, железнички саобраћај се брзо проширио у друге земље. Године 1830. завршена је пруга Балтимор – Вашингтон. Године 1835. организован је железнички саобраћај у Белгији и Немачкој. Железничка пруга између Петербурга и Царског села у Русији изграђена је 1838. године. Прва пруга у Италији изграђена је 1839. године. Десет година касније Словенија добија железнички саобраћај. Прва пруга у Аустралији пуштена је у погон 1850. године. Исте године у Америци се у саобраћај уводе путнички вагони са четири осовине, чиме су смањене вибрације и повећана удобност путовања. Москва и Петербург повезани су железничком пругом 1851. године. Канађани су 1867. године први у свету увели у саобраћај вагоне ресторане. Тада се оснива и прва међународна компанија кола за спавање. Прва пруга у Јапану, земљи која данас има најбржу, најудобнију, најфреквентнију и најтачнију железницу, изграђена је 1872. године. Комерцијални возови у земљи излазећег сунца крећу се брзином преко 250 km/h. На експерименталним пругама, по систему ваздушног јастука, постигнута је брзина преко 520 km/h.

Косовска Митровица је железничком пругом са Скопљем повезана 1873. године. Београд и Ниш повезани су железничким саобраћајем 1884. године. Била је то значајна деоница пруге чувеног воза „Оријент експрес” који је повезивао Париз са Истанбулом.

Године 1896. пуштен је у саобраћај воз „Норд експрес” на прузи Петербург – Париз, са колима за Азурну обалу. Колико је интересената било за путовање из Русије за Азурну обалу, види се по томе да су Руси у Ници изградили своју цркву. Најдужа железничка пруга на Земљи Москва – Владивосток (8.084 km) грађена је између 1891. и 1901. године. Воз „Симплон оријент експрес” на релацији Кале – Париз – Атина почео је саобраћати 1919. године, да би 1930. наставио до Багдада.

Северна звезда и Црвена стрела

За путнике који се опредељују за железнички саобраћај, посебно за бројне туристе који путују појединачно, породично или у групама, данас су најпривлачнији супер удобни, безбедни и брзи возови у Јапану, који су у потпуности аутоматизовани, климатизовани и озвучени. Од интереса је воз „*Etiol du Nord*” (Северна звезда), којим су повезани Париз и Амстердам. У Немачкој су сви већи градови повезани добро организованим железничким саобраћајем. Интер сити возови развијају брзину преко 200 km/h и рекламирају се као бржи од аутомобила, спорији од авиона. Напуљ и Милано су повезани возом ЕТП-300, који има вагоне за спавање, ручавање, два салона и продавницу штампе и сувенира. У Русији се истиче воз „Краснаја стрелка” (Црвена стрела) између Москве и Петербурга.

У САД је посебно значајна трансконтинентална пруга којом су повезани Њујорк и Сан Франциско. На делу Стеновитих планина пруга достиже надморску висину од 2.100 m, што је, наравно, знатно мање од пруге која спаја Арику са Ла Пазом, која у Андима достиже надморску висину од 4.260 m. Слична овој је недавно завршена пруга у планинском делу Тибета у Кини, која се убраја у најсавршеније на нашој планети.

За потребе туриста организују се путовања возом познатим под називом Експрес поноћног сунца, који саобраћа у Лапонији, на северу Финске. Велики промет путника одвија се и на релацији Француска – Велика Британија, (Кале – Довер) тунелом испод канала Ла Манш. Воз са колима за спавање на релацији Каиро - Луксор - Асуан у Египту, од изванредног је туристичког значаја за посету археолошких

знаменитости у долини Нила. Комфоран је и добро опремљен. Ноћне композиције су са колима за спавање у којима се храна послужује као у авиону. На више деоница пруга је толико блиска Нилу, да се река чини на дохват руке. За разлику од уског зеленила у приобаљу Нила, нешто даље су велика пустињска пространства.

Носталгија и Романтика

У нашој земљи, за туристе је најпривлачнији воз на познатој Шарганској осмици, јединственој прузи уског колосека у свету. На овој, искључиво туристичкој прузи, постоје 22 тунела и 10 мостова. Воз назван „Носталгија”, враћа путнике у давна времена, планинских пруга уског колосека. У средствима туристичке пропаганде се истиче следеће: „Шарганска осмица је најатрактивнија туристичко-музејска железница у Европи међу пругама уског колосека. Она је ремек дело светског индустријског наслеђа. Градећи је у периоду од 1921. до 1925. године пројектанти су висинску разлику од Мокре Горе до Шаргана (300 метара релативне висине, дужине 3,5 km) премостили чувеном осмицом, петљом дугом око 13,5 km, изнад подножја Јатара, са двадесетак тунела, неколико мостова и вијадуката, који чине већину пруге. Ћира је по први пут захуктао давне 1925. године, а последњу осмицу је направио 28. фебруара 1974. године, када је пруга укинута. ЖТП Београд је 1999. године почео обнову Шарганске осмице у туристичке сврхе и до данас је читава пружна траса ревитализована, са аутентичним станичним објектима и са оригиналним старим вагонима. Композиција Носталгија састављена је од од две локомотиве и три вагона и панорамски вагон данас је у функцији туристичке вожње, а станице Јатаре и Мокра Гора адаптиране су у угоститељске објекте у којима се туристи одмарају и окрепљују током вожње”.

Кроз сликовите делове Сврљишких планина трасирана је железничка пруга Ниш - Сврљиг – Књажевац, која у укљештеним меандрима Сврљишког Тимока има 19 тунела и десетак мостова, у чијој је конструкцији и изградњи, у име једне аустријске фирме, поред осталих, учествовао и велики српски научник, грађевински инжењер и редовни члан Српске академије наука и уметности, Милутин Миланковић (1879-1958).

Од значаја је и пруга Београд – Бар, која је на целој дужини отворена за саобраћај током 28. и 29. маја 1976. године, пригодним свечаностима у свим местима кроз које је пруга трасирана. Пруга је

дугачка 476 km и има 254 тунела укупне дужине 114,5 km, 206 бетонских мостова укупне дужине 10.760 m и 28 челичних мостова укупне дужине 3.833 m. Најдужи тунели су: Созина (6.172 m), Златибор (6.169 m), Требешница (5.172 m), Голеш (4.949 m), Островица (3.831 m) и Мојковац (3.243 m), а најдужи мостови Мала ријека (498 m), Љубовиђа (480 m) и Увац (308 m). Збирна дужина тунела и мостова износи 129,3 km, што чини 27,1 % укупне дужине ове пруге. Највиши мост је изграђен у Црној Гори, преко клисурасто-кањонске долине Мале ријеке, леве притоке Мораче. Челична конструкција моста, постављена на шест бетонских стубова, висока је 200 m. На прузи Београд – Бар постоји 70 мањих и већих станица.

Железничка станица Мокра гора

Посебно су интересантни туристички аранжмани познати по коришћењу старих репарираних и модернизованих локомотива и вагона, познати под заједничким називом „Романтика”, који се рекламира под слоганом „Отворите врата воза Романтика и доживите путовање са почетка 20. века. Локомотиве из 1917., 1922. и 1944. године”. Композиције оваквих возова се могу закупити и организовати интересантна путовања из Београда до Сремских Карловаца (77 km),

Новог Сада (89 km), Вршца (93 km), Смедерева (93 km), Пожаревца (98 km), Беле Цркве (127 km), Јагодине (151 km), Деспотовца (172 km), Сомбора (191 km) и Палића (207 km). Према потреби организују се путовања до Врњачке Бање и Мокре Горе. Могућ је и закуп познатог „Плавог воза”, који су користили некадашњи највиши државни представници и високи гости.

Део композиције воза „Носталгија”

Предности и недостаци

Железнички саобраћај, најпре замишљен за превоз угља и других роба, временом је привукао велики број путника и одиграо значајну улогу у развоју туризма. То посебно важи за период када још увек нису били довољно развијени аутомобилски и ваздушни саобраћај, односно, високим ценама нису били приступачни средњим и сиромашним слојевима становништва. Више него било која друга врста саобраћаја, железнички је потенцирао масовност туристичких путовања.

Експанзију железничког саобраћаја, која је карактеристична за период између два светска рата, после седамдесетих година прошлог века, у многим земљама, смењује лагана стагнација. То посебно важи за

оне земље које, као наша, нису улагале довољно средстава у изградњу нових и одржавање постојећих пруга, модернизацију и брзину превоза и сл.

Србија данас има 3.809 km железничких пруга, које су на дужини од 1.217 km електрифициране, а на 277 km са двоструким колосеком. Укупан број локомотива је око 420, путничких вагона око 600, железничких станица 366. Број превезених путника 1966. године износио је 83.373.000, 2000. године 9.539.000, а данас мање од 8.500.000.

Предности железничког саобраћаја за туристичка путовања су следеће:

- мала зависност од временских услова,
- могућност масовног превоза (екскурзије),
- стално повећање брзине и удобности путовања,
- остваривање нижих цена за групна, породична и повратна путовања,
- куповина карата код бројних заступника и у возу,
- задовољавајући избор возова (брзи, експресни, пословни, дневни, ноћни, ауто возови, специјални возови),
- разноврсност услуга (спавање, ручавање, штампа, сувенири),
- задовољавајући избор праваца путовања у развијеним земљама,
- већи комфор у односу на аутомобил, аутобус и авион.

Недостаци железничког саобраћаја за туристичка путовања су следећи:

- фиксирани линије кретања,
- фиксирани станице краћег и дужег задржавања,
- унапред одређен ред вожње, често неусаглашен са другим врстама саобраћаја,
- потреба преседања приликом промене правца путовања,
- отежана комуникација вође групе са учесницима туристичког путовања.

Др Стеван Станковић

РАСПРОСТРАЊЕЊЕ СОВЕ МАЛЕ УШАРЕ (*Asio otus*) У СРБИЈИ И ПРОЈЕКАТ „ОТВОРИ ОЧИ“

У Србији има десет врста сова. То су кукувија, буљина, ћук, кукумавка, мала ушара или утина, ритска сова, гаћаста кукумавка, мала сова, шумска сова и дугорепа сова. Као и многе птице, оне су код нас директно или индиректно угрожене разним људским активностима, од уништавања станишта до прогона и убијања. Оне се свакодневно суочавају са узораним ливадама, посеченим стаблима, затрованом храном, и људском злобом и незнањем. Наше народно веровање нажалост није наклоњено совама. Као ноћне птице, са изражајним лицима, крупним очима, продорним погледом, и често језивим оглашавањем, сове су у народу будиле страх, асоцирале га на мрачне силе и натприродне појаве. Присуство сова одувек је тумачено као лош знак, најави нечије смрти или несреће. Овакав став се у многим нашим крајевима није променио до данас, и можете наићи на разне предрасуде и празноверја чак и у великим градовима. Не изненађује онда што су сове честа мета обесних и необавештених људи.

Мало се до сада радило на разбијању ових погрешних и трагичних ставова. Мењање свести мора бити полазиште и основа било које дугорочне заштите сова, јер је њихова будућност управо у рукама оних који се са њима сусрећу сваки дан. Треба објаснити колико су сове пре свега корисне човеку, јер уништавају безброј глодара штеточина (иако морамо знати да је штеточина само категорија са људског гледишта, док у природи сваки организам има незаменљиву и давно одређену улогу), и тиме знатно доприносе привреди наших сељака. Сталним подучавањем у школама, медијима и на терену, изградиће се један сасвим другачији став људи, сове ће од мрачних бића постати лепе и занимљиве птице што и јесу. Најважније је причати са децом – велика награда је видети одушевљење на њиховим лицима и сјај у оку док слушају о фантастичном животу сова. Треба им развијати понос што у њиховој земљи још има сова. Они су будући чувари наших птица.

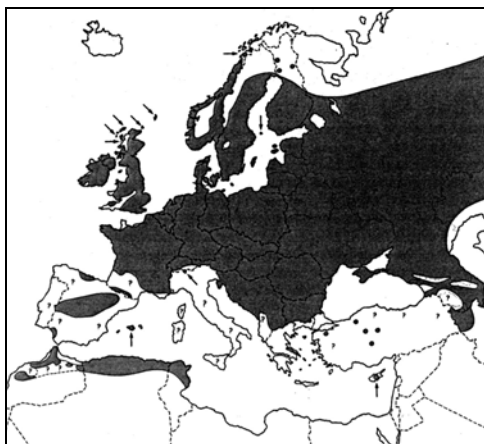
Сове нестају широм света. Многе ретке, ендемичне врсте тропских острва једва преживљавају суочене са свим изазовима које

носи живот крај човека. У Србији је природа још увек у релативно здравом стању и већина наших сова није критично угрожена. У Европи, наше колеге које су деценијама проучавале разне врсте сова, данас морају да прекину свој рад јер сова више једноставно нема. Развој индустрије, ширење градова и саобраћајница, и савремена пољопривреда учинили су своје. Са развојем доћи ће и неминовно нестајање природе и одумирање врста, и спонтани, полудивљи предели наших села са разноврсним животом биће замењени суморним, једноличним пољима разних монокултура. Све ово неће заобићи ни наше сове. Зато је сада кључни тренутак да установимо које богатство имамо и на време развијемо начине да га заштитимо. О совама код нас се још увек премало зна, и поред импресивног, пионирског рада великана наше орнитологије као што су Воислав Васић, Слободан Пузовић или Братислав Грубач. Наредне године биће пресудне, док нове генерације стасавају и скупљају драгоцене податке о совама широм Србије. Док их још има.

Мала ушара

Мала ушара настањује отвореније шуме, ивице шума, живице сеоских предела, шумарке клекe, издужене шумске појасеве уз реке, паркове и мале групе дрвећа у насељима. Као што видимо, ова врста је врло прилагодљива и насељава различита станишта. Малим ушарама је потребна макар мала група дрвећа у којима ће се гнездити, и суседне отворене површине пољана и ливада на којима могу да лове ситне глодаре и други плен. Ово је врста која се зими скупља у зимујућа јата од неколико јединки до неколико стотина птица. Јата се често могу наћи у насељима, и то баш у центру села/града, углавном у четинарима, пре свега тујама (детаљније о локацији зимујућих јата нешто касније). Обичај да се у већем броју окупљају у урбаним срединама чини их врло захвалним за проучавање, али нажалост и врло рањивим јер су лака мета неразумних и несавесних људи. Мала ушара среће се у свим крајевима Србије, од Војводине до Косова и Метохије, и од равничарских до планинских крајева.

Популација у Србији и Црној Гори процењује се на 10 – 15.000 гнездећих парова и њихова бројност је у порасту.

Ареал распрострањења мале ушаре на простору Европе

Мала ушара је добро проучена врста у Европи. На велику жалост орнитолога и љубитеља птица, у већем делу континента ових сова је све мање, и негде чак локално изумиру. Орнитолози који су годинама пратили јата малих ушара морају да прекину своје пројекте, јер сова у неким случајевима једноставно више нема.

Циљеви

Један од основних циљева пројекта „Отвори очи“ био је да сазнамо што више о овој врсти код нас како би могли што ефикасније да је заштитимо. Са све већим развојем привреде и капитализма у нашој земљи природа је све угроженија. Неизоставно ће бити све мање дивљих предела и врсте ће се суочавати са све већим изазовима загађења животне средине, уништавања станишта, недостатка хране итд. Сад је прави тренутак да нешто предузмемо како бисмо на време спречили изумирање малих ушара (као и свих других врста сова) код нас. Један од првих корака јесте стварање базе кључних информација о животу и потребама дате врсте. Овај пројекат је делић те слагалице.

Пројекат је спроведен крајем јесени, током зиме и почетком пролећа 2007/2008., у новембру, децембру, јануару, фебруару и марту. Најважнији циљеви пројекта били су:

1. Прикупљање података о малим ушарама како би могла да се спроведе што боља заштита.

2. Оствари сарадња и едукација локалног становништва, разбију предрасуде о совама, изврши њихова популаризација итд.
3. Створи мрежа локалних сарадника.

Мале ушаре

Резултати

Два пута месечно тим волонтера је обилазио тзв. контролна јата, односно највећа и најважнија (позната) јата у Војводини и Централној Србији, и бележио бројност малих ушара као и разне друге занимљиве и значајне податке. У пројекту је учествовало преко 150 волонтера широм Србије, како аматера љубитеља птица, тако и професионалних орнитолога. Поред контролних јата, тим је неуморно трагао и за новим, до тада непознатим јатима. Притом је покривено преко 90% територије Војводине и мањи део Централне Србије. На крају сезоне, пронађена су 408 зимовалишта, на којима је избројано 20.925 сова. Од тога, у:

- Бачкој: 148 зимовалишта у насељима и 11 на економијама, фармама и индустријским постројењима, са 7.973 сове,
- Банату: 127 зимовалишта у насељима и 5 на економијама, са 7.365 сова,

- Срему: 78 зимовалишта у насељима и 1 на економијама, са 4.025 сова, и у
- Централној Србији: 35 зимовалишта у насељима, са 1.526 сова.

Највећа зимујућа јата била су у следећим насељима: Кикинда (402 сова), Бечеј (260), Кула (257), Бачко Петрово село (228), Сремска Митровица (227), Башаид (216), Торда (211), Лалић (209), Србобран (202) и Опово (201).

Највеће јато од 400 сова на локалитету у центру Кикинде

Методe и занимљивости

Акцента истраживања стављен је на Војводину. На територији покрајине је најлакше пронаћи и изучавати зимујућа јата. То није случајно, обзиром на изузетно малу шумовитост ових предела, најбоље локације за зимовање су управо у насељима; притом се мисли на дрвеће уопште, а посебно на четинаре. У бескрајном пределу једноличних преораних поља, паркови и дрвореди у селима и градовима су једино место за боравак сова у кругу од више километара.

Јато сова

Дакле, како наћи сову? Прво што треба урадити јесте распитати се код локалног становништва. Велика је вероватноћа да ће људи бити срдачни и да ће бар једна особа знати где сове бораве у насељу. Најчешће локације су разни четинари (пре свега тује, али и јела, бор, смрча, чемпрес и сл.) и то углавном у дворишту јавних установа или уз њих. Простори школа, домова здравља, месних заједница и паркови често имају мноштво четинара, пружају добру заветрину и релативну безбедност, како од грабљиваца тако и од људи. Уколико се јато налази у дворишту неке приватне куће, већа је вероватноћа да ће бити мета прогона незадовољних домаћина који не желе да чисте за совама сваки дан.

Могуће је установити присуство сова самим посматрањем крошње дрвета. Сове имају карактеристичну силуету (усправно држање, несразмерно велику главу и у случају ушара, ушке на глави). Један врло важан показатељ јесу гвалице по земљи и беле флеке од измета. Уколико се простор не чисти, под дрвећем ће бити прави тепих од гвалица и то је сигуран знак да је ту зимовалиште. Сове ће током јесени још боравити и на листопадном дрвећу и бити раштрканије, али како опадне лишће, јато ће бити све згуснутије скоро искључиво на четинарима (изузетак је нпр. јато од преко 30 сова које је и током децембра боравило на једној старој крушки у порти цркве у Краљевцима у Срему, на четинарима у оближњем парку скоро да и није било сова, што указује на мир који сове очигледно имају у близини цркве).

Врло занимљив налаз било је присуство сродне врсте, ритске сове (*Asio flammeus*), која је на 20 локација радо делила зимовалиште са малим ушарама (нпр. у Голубинцима и Руми). Што је још интересантније, ритске сове су увек боравиле на истој грани истог дрвета, или на неком месту одмах крај тог уобичајеног. Прстеновање малих ушара показало да ли и јединке те врсте показују толику приврженост одређеним локацијама. На две локације примећене су шумске сове (*Strix aluco*), које су познате по агресији према другим врстама сова. У Илинцима је примећена и једна кукувија (*Tyto alba*).

Образовањем против угрожавања

Врло важан аспект пројекта било је подучавање људи о значају сова и разбијање разних предрасуда. У те сврхе подељено је 3.500 лифлета и полепљено 1.000 постера широм Србије. У сваком насељу тим је разговарао са људима о совама, трудио се да објасни колико су сове корисне и лепе птице, као и да убеди мештане да мноштво разних празноверја везаних за сове нема утемељења у науци. У штампаним и електронским медијима изашло је преко 50 текстова.

Овај елемент пројекта је кључан у заштити сова. На чак 306 локација забележен је бар један угрожавајући фактор. Нажалост, најчешће је тај фактор био управо човек. Најупечатљивији пример немара људи према совама видели смо у Доњем Товарнику у Срему. Наишли смо на преко 20 убијених сова које су лежале разбацане по дворишту једне куће и у јарку поред улице. Обавестили смо одговарајуће надлежне, истрага је започета али због недостатка доказа кривци нису пронађени. Ипак, потрудили смо се да овај догађај испрати велики број медија, и у томе смо успели. Након месец дана, готово у сваком селу у Срему људи су знали за овај злочин.

У свету има преданих људи који су већи део својих каријера посветили совама. Постоји солидна литература, посебно када су у питању европске или северноамеричке сове. У Србији, нажалост, изучавање и посматрање птица још увек је у зачетку. Почев од Матвејева, који је међу првима описивао нашу орнитофауну половином прошлог века, па преко монументалних дела Братислава Грубача, Слободана Пузовића, Воислава Васића и других, људи који су у Србији посветили своје животе птицама, и њихов рад, могу се избројати на прсте. Сове, као ноћне и теже приступачне птице, ретко су биле предмет њиховог изучавања. О њима се мало зна. Посебан је недостатак

података о њиховом распрострањењу, и карте ареала су у најбољем случају приближне стању на терену, уз бројне беле мрље и знакове питања. Чак није у потпуности сигурно присуство неких врста код нас, као што је мала сова (*Glaucidium passerinum*). У будућности нас чека велик рад, посебно са биогеографског гледишта.

Тим волонтера

Постоје бројне идеје за пројекте који ће се бавити нашим совама, разноврсне по питању поља истраживања, врста и циљева. За коју годину ћемо, надам се, имати потпуније знање и о распрострањењу и потребама кукувије (*Tyto alba*), кукумавке (*Athene noctua*), ћука (*Otus scops*) и шумске сове (*Strix aluco*). Већ сада откривамо ствари које су чак и у свету ретко проучаване, као нпр. присуство ритске сове у зимовалишним јатима малих ушара. Посао је велик, али морамо да правимо прве, пионирске кораке. Време нам истиче.

Север Нагулов

ПРОСТОРНО-ФУНКЦИОНАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЈА УТВРЂЕЊА КУПИНИК У СЕЛО КУПИНОВО

Атар Купинова простира се у крајњем југоисточном делу општине Пећинци, на контакту алувијалне равни Саве и ниже лесне терасе. Граничи се са атарима Ашање на северу, Прогара на истоку и Обрежа на западу. Јужну границу купиновачког атара, према општинама Обреновац (атарима Кртинска, Скеле и Ушћа) и Владимирци (атару Прова) чини река Сава. Атар Купинова има површину од 8.120,44 ha и средњу густину насељености од 26 ст/km². Овако мала густина насељености последица је тога што је велики део атара Купинова под барама и непољопривредним земљиштем. Ту се налази и највећа мртваја у Србији, Обедска бара, и највећи меандар, Купински кут. Село је удаљено од центра општине, Пећинаца 31 km, а од центра Београда око 40 km.

Археолози тврде да је атар Купинова био одавнина насељен. На то указују многобројне ископине које воде порекло од времена неолита па све до данашњих дана. Поуздано се зна да је током 15. века на подручју Обедске баре егзистирало село Обеда, те да је расељено током 17. века. О постојању села Дреновац и Грабовци, током средњег века, сведоче једино имена потеса. Откривено гробље у врату Купинског кута, такође упућује на некадашње постојање насеља.

На основу историјских докумената поуздано се зна да је претеча данашњем селу Купиново био угарски град Купиник, а који се налазио на југозападној периферији, око остатака истоименог утврђења. Појам „град” који се везује за многа средњевековна насеља, представља насеље са утврђењем, способно за одбрану. Ако се узме у обзир да се у утврђењу налазио одређен број војника, а око њихове породице, занатлије и пољопривредни произвођачи, може се закључити да је епитет „град” које носи Купиник сасвим оправдан за једно средњевековно насеље. Такође, до почетка 15. века Купиник је носио титулу краљевског града. Године 1404. српски деспот Стефан Лазаревић, склопивши споразум са угарским краљем Сигисмундом, преузима старање о градовима: Земуну, Купинику, Сремској

Митровици и Сланкамену. Купиником су управљали и деспоти из породице Бранковића, Ђурађ, Вук Гргуревић, Ђорђе и Јован.

На град Купиник, данас подсећају остаци утврђења, најстарија црква у Војводини Св. Луке и обновљена црква манастира Обед.

Остаци западне куле утврђења Купиник

Утврђење Купиник (Castrum regale Kuper) потиче с краја 14. века. Налази се у источном делу потковице Обедске баре. Као део ланца утврђења који се пружао дуж Саве и Дунава, служио је Угрима за обезбеђење јужне границе Краљевине све до 1521. године, када га Турци до темеља руше. Утврђење је правоугаоног облика са кулама на угловима, те представља типичан пример тврђаве готске епохе из тринаестог века. Лице утврђења широко је око 60 m. На њеном средишњем делу налазе се остаци и пете куле, кроз коју се улазило. Сматра се да је постојао и спољни прстен одбрамбених зидова. Утврђење је грађено од ломљеног камена и опеке, а после турског разарања није обнављано те се налази у веома лошем стању.

Храм Св. Луке се налази на југозападној периферији Купинова, педесетак метара источно од тврђаве, поред отоке Обедске баре, Вока. Више пута је обнављан, те је последњих векова континуирано био у функцији. Саградио га је деспот Ђурађ Бранковић 1456. године. Он је овим подручјем управљао од 1427. до 1456. године. Имао је три сина: Ђурађа (Гргура), Стефана и Лазара. Трагедија оца Ђурађа позната је по

томе да су му Турци заробили и ослепили два старија сина (Ђурађа и Стефана) 1441. године.

Православна црква Св. Луке

После смрти Ђурађа Бранковића 1456. године, деспотску титулу и управу над градом Купиник преузима 1465. године ванбрачно дете Ђурађа Гргура, Вук „Змај од Огња” или „Огњени Змај”. У народу је био познат по освајању Сребренице у Босни око 1476. године. Наиме, по освајању Шапца, које је извео угарски краљ Матија, Вук је кренуо на Сребреницу споредним путевима. Кретао се ноћу, неопажено, те кад је стигао наомак града, послао је 150 војника преобучених у турске одоре. Пошто се у то време у граду одржавао вашар, војницима није био проблем да се помешају са осталим становништвом. Кад се прочуло да Вук напада град, становништво је похрило да се склони унутар зидина. Том приликом су се и убачени војници инфилтрирали унутар утврђења, те спречили затварање градских капија. То је помогло Змај Огњеном Вуку да без потешкоћа освоји, опљачка и спали град. Тада је заробио око 500 Турака. У овом походу освојио је и Зворник где је рањен у ногу.

Црква Св. Мајке Ангелине, која је била у склопу манастира Обода, обновљена је 2007. године а налази се у шуми „Купинске греде”, око 500 m северно од тврђаве, на локалитету „Манастир”.

Православна црква Мајке Ангелине

По предању цркву је саградила Мајка Ангелина, ћерка арбанашког великаша Ђорђа Аријанита Комнена Топија Голема, и супруга Стефана Бранковића са синовима Ђорђем и Јованом, 1486. године. Саграђена је од дрвета и од делова брода са којим је Деспотица са синовима и мужевљевим моштима допловила из Будима а где је њен син Ђорђе преузео права и обавезе које је имала породица Бранковића према угарском краљу Матији. Црква је била посвећена Благовештењу. Такође, се сматра да се Мајка Ангелина замонашила у манастиру Обеда 1509. године, чији је ктитор био Ђорђе (Максим). Они су били и

оснивачи манастира у Крушедолу, Максим мушког а Мајка Ангелина женског. Наредно помињање ове цркве потиче тек из 1723. године ка да је обновљена. Црква је била малих димензија, једнобродна, од храстове грађе и кровом од шиндре, са издвојеним звоником. Здање је до 1930. године толико пропало, да су мештани на њеном месту подигли капелу. Зуб времена је и њу „појео” тако да је на њеном месту почетком овог века никла нова, прелепа, једнобродна црква. О судбини манастира Обеда, чија је ова црква била саставни део, се још мање зна. Зна се да је он касније био експозитура манастира Фенек из суседног села Јакова.

По замонашену Ђорђевог, деспотску титулу преузео је његов брат Јован. Он је са својом мајком управљао Купиником до 1502. године. Пошто није имао мушке наследнике, титулу српског деспота преузео је нови муж Јелене, удовице деспота Јована, угледнији хрватски племић Иваниш Бериславић 1504. године. После смрти свога другог мужа, 1514. године, Јелена се бринула о Купинику све до великих турских похода, 1520. године. Са првим мужем Јелена је имала две ћерке, Марију и Јелену, а са другим два сина, Стефана и Николу. Пошто

су град Купиник раселили и спалили су Турци, 1522. године Јеленин син деспот Стефан се враћа и обнавља тврђаву Купиник. У другом турском походу 1526. године, тврђава је дефинитивно разорена и од тада се не обнавља нити се спомиње у писаним изворима.

Село Купиново се први пут помиње почетком 18. века, када су Турци протерани из Срема. Вероватно су их населили немачки колонисти у складу са политиком Марије Терезије. Број кућа се стално увећавао од 1733. када је било 63 куће до 1810 када се тај број попео на 177. Према попису из 2002. године село чине 689 кућа. Име овог новог насеља, неспорно потече од средњовековне тврђаве Купиник, а ово, како кажу мештани, од биљке купине која је овде била распрострањена.

Насеље се развило између Обедске баре на северозападу и Саве на југоистоку, односно на источној периферији некадашњег града. Тако да се црква Св. Луке налази на периферији насеља а не у центру као код већине војвођинских села. Пошто је Купиново на контакту алувијалне равни и ниже лесне терасе уоквирено је насипима. Дакле, на нову локацију насеља пресудно је имала утицај промена настала у речном току. Село је смештено у југоисточном делу свог атара и захвата површину од 124 ha. У физиономском погледу насеље има троугласт облик. Строги центар села се није оформио, већ се зграде јавно услужних делатности нижу дуж главне улице. Насеље има месну заједницу, месну канцеларију, амбуланту, осмогодишњу школу, полицијску станицу итд. Село је електрифицирано средином прошлог века а од 1970. године има јавни водовод. Данас је мрежом мобилне телефоније ово подручје покривено а скоро свако домаћинство има телефонски прикључак.

На територији свог атара, Купиново има неколико термалних извора који су настали бушењима у потрази за нафтом. Један такав артешки бунар налази се у оквиру спомен чесме палим борцима током Другог светског рата а који је смештен на раскрсници пута Пећинци – Прогар. Температура воде овог извора креће се око 30°C, а садржи примесе сумпора и јода. Остали термални извори су затрпани а сматра се да температура њихове воде достиже и 75°C.

У саобраћајном погледу, Купиново је добро повезано са Београдом и Пећинцима асфалтним путевима. Саобраћај између две обале Саве се одвија посредством скеле која повезује насеља Купиново и Склеа.

У периоду од 1991. до 2002. године неједнаком брзином расте број активних лица и лица са личним приходима. Структура лица са личним приходима се далеко брже увећава што је последица негативног

природног прираштаја (-6,3%). Такође, у посматраном периоду, број активних лица који се искључиво баве пољопривредном производњом опао је као последица деаграризације проузрокована утицајем оближњег индустријског центра, Београда.

Активно становништво Купинова

Активно становништво	1991.		2002.	
	број	%	број	%
пољопривредно	388	52,3	271	43,9
непољопривредно	354	47,7	346	56,1
активно	809	40,3	848	41,0
лица са личним приходима	213	10,6	342	17,0
издржавано	925	49,1	856	42,0
укупно	1947	100	2036	100

Највећи део купиновачког атара (57%) се налази под шумским земљиштем. Оранице и баште заузимају само 19% и на њима се углавном сеју кукуруз, пшеница и луцерка. Прехрамбена сигурност износи 0,7 ха ораничних површина по глави становника. Ако се узме у обзир да, при достигнутом степену развоја пољопривредне производње, доња граница прехрамбене сигурности износи 0,2 ха ораничних површина по глави становника, Купиново би могло исхранити три пута више становника него што има. Југозападни део атара захвата специјални резерват природе „Обедска бара”, те зато Купиново има најмње ораничних површина по глави становника у општини. Шумским комплексима општине Пећинци управља јавно предузеће „Србијашуме” а чије је истурено одељене лоцирано у Купинову. Због бујне флоре на територији Купинова се налазе више од половине општинских кошница пчела.

Данас, Купиново представља демографски, културноисторијски и туристички центар јужног дела општине и у његовој функционалној сфери се налазе села Обреж и Ашања. Према просторном плану, његов туристички развој је компатибилан са индустријским развојем општине. У којој мери ће се развити његова спортско-рекреативна, културно-историјска и туристичка функција зависи од домишљатости мештана, јер природне и историјске потенцијале има у довољној мери. Тренутно, нажалост, ове функције се тек назиру, али то је показатељ да је Купиново на добром путу социоекономског развоја.

Мр Александар Крајић

БЕОГРАДСКЕ „КРАЉЕВСКЕ” УЛИЦЕ

Булевар краља Александра

Име је добио по убијеном краљу Александру (1876 - 1903), последњем владару из династије Обреновић. Најдужи и најшири београдски булевар се пружа од улице Драгослава Јовановића до изласка из Београда према Смедереву. Досад је више пута мењао назив. У време Турака незванично је носио назив Цариградски друм. Године 1872. трасом данашњег булевара пружају се три улице. Прва од њих, Маркова на потезу од Теразија до Батал цамије тј. до данашње Скупштине, име је добила по власнику имања кроз који је пролазила. Друга је била Фишегџијска (од Таковске до Београдске улице) и на том простору биле су смештене све београдске продавнице барута. У њима се барут продавао у фишецима, па је тако улица добила име. И, последњу део чинио је Смедеревски друм, од Београдске улице ка излазу из Београда.

Године 1895. улица Краља Александра се пружала од Драгослава Јовановића до Београдске улице, а од Београдске до излаза из града, је био Смедеревски друм. Од 1921. год. улица Краља Александра се продужава до Тршћанске улице а одатле до излаза из града је био Смедеревски друм. Након Другог светског рата, 1946. год. обе улице се спајају у Булевар црвене армије који се пружа од Теразија до излаза из града према Смедереву, да би 1952. год. улица добила нови назив Булевар револуције. Две године касније назив улице остаје исти, али се њена траса скраћује па Булевар револуције почиње од улице Драгослава Јовановића, а не од Теразија. И коначно, 1997. год. булевар добија свој данашњи назив, Булевар краља Александра.

У њему се налази већи број значајних објеката:

Народна скупштина за коју је 1902. год. пројекат израдио арх. Јован Илкић ослањајући се на нацрт арх. Константина Јовановића из 1892. Камен темељац је постављен 1907. год. али је зграда завршена тек 1936. године. Пошто је пројектант Јован Илкић у међувремену умро, радови су завршени под надзором његовог сина арх. Павла Илкића који је унео неке измене у пројекат централне куполе. Без обзира на неке

спорне моменте везане за ауторство (критичари сматрају да пројекат Ј. Илкића исувише личи на пројекат К. Јовановића), неспорно је да је зграда Скупштине једно од најбољих архитектонских остварења Београду.

Пионирски парк је настао од дворске баште. Постао је отворен за јавност после Другог светског рата када је скинута ограда. Обилује ретким дрвећем које иначе не расте на овим просторима. На травњацима парка изложено је мноштво скулптура послератних аутора.

Споменик сликарки Надежди Петровић (1873 - 1915) је израдила вајарка Ангелина Гаталица а постављен је 1989. године.

Осматрачница врховне команде српске војске на Солунском фронту се налази на углу Булевара и улице Кнеза Милоша. Ова осматрачница се налазила на Јелаку, на Могленским планинама и са ње су регент Александар Карађорђевић и војвода Живојин Мишић посматрали ток тродневне битке која је 15. септембра 1915. резултирала пробојем Солунског фронта. Осматрачница је 1928. пренета и верно реконструисана као споменик подвигу српске војске. Аутентични изглед овог споменика је нарушен 1990. год. када су постављене бронзане плетете српских и француских војсковођа из Првог светског рата.

У 19. веку се на највећем делу данашњег **Ташмајданског парка** налазило гробље, док је мањи део, уз данашњи Булевар, заузимала „Фишеклија”, низ радњица у којима се у фишецима продавао барут. Касније се ту углавном продавала половна роба. Када је почетком 20. века, ташмајданско гробље премештено на „Владановац” (данашње Ново гробље), велики простор на коме се оно простирало временом је претворено у запуштену ледину. Једино је површина око цркве Св. Марка и Руске цркве била уређена. Мада се о уређивању парка размишљало још почетком 20. века, формирање парка је започето тек 1952. године. Радови на уређењу су се одвијали етапно, тако да је свој данашњи изглед парк добио тек крајем 80-их година прошлог века. Интересантно је да у њему никада није подигнут ни један споменик. Тек је уочи Самита несврстаних 1989. године, почело је постављање парковских скулптура, које су неки југословенски градови поклонили Београду. На Ташмајдану се налази више значајних објеката:

Црква Св. Марка грађена је у периоду од 1930. до 1940. године, према плановима архитеката Петра (1899 - 1991) и Бранка Крстића (1902 - 1978). Црква је изграђена у духу старе српске архитектуре, српско-византијског стила. Својим изгледом највише подсећа на манастир Грачаницу. Монументални спољни изглед помало квари

унутрашњост цркве, која још увек није потпуно сређена. У цркви се налази саркофаг са костима цара Душана (1308 - 1355), гробница патријарха Германа и гробнице краља Александра Обреновића и краљице Драге. **Руска црква** је саграђена 1925. године у духу руске црквене архитектуре, за потребе православних Руса, избеглих након 1917. године. У њој је сахрањен белогардејски генерал Петар Н. Врангел (1878 - 1928) који је након пораза од Црвене армије, са остацима својих трупа побегао у Краљевину Југославију. **Ресторан „Мадера“** је међу послератним кафанама, после „Клуба књижевника“, имала највећи број виђених гостију, међу којима је најредовнији био глумац Љуба Тадић. Долазили су ту и многи спортски функционери, првенствено звездаши, пре свих др Аца Обрадовић, али и Миљан Миљанић. Деценијама се знало, да ће се вече после утакмице провести у овом ресторану, а да ли ће се славити или туговати зависило је од резултата. Већ следеће вече, правила се стратегија за следећу утакмицу. Чести гости били су познати политичари Слободан Пенезић – Крцун, Александар Ранковић, певач Цуне Гојковић и многи други.

Зграда **Правног факултета** (угао Булевара краља Александра и Београдске улице) подигнута је 1938. године по пројекту арх. Петра Бајаловића (1876 - 1947) у духу модернизма.

Хотел „Метропол“ је грађен од 1950. до 1955. године по пројекту арх. Драгише Брашована (1887 - 1965) у духу послератног модернизма. Након што је отворен, „Метропол“ је још читав низ година био један од најлуксузнијих хотела у Београду. Мало је познато да је овај објект првобитно био намењен београдској омладини (нешто попут Дома омладине), али му је током градње промењена намена. Испред хотела је фонтана са женским актом, рад вајара Петра Палавичинија, постављена 1957. године.

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ је грађена од 1924. до 1926. године, по пројекту архитеката Драгутина Ђорђевића (1866 - 1933) и Николе Несторовића (1868 - 1957) у духу академизма. То је највећа библиотека у Београду, после Народне библиотеке Србије. **Бронзана биста Светозара Марковића (1846 - 1875)** рад вајара Стевана Боднарова налази се испред Библиотеке. Она је 1946. год. постављена у згради Филозофског факултета а 1949. премештена је на место на коме се сада налази.

Технички факултет је грађен у периоду 1925 - 1930. по пројектима архитеката Николе Несторовића (1868 - 1957), Бошка Таназевића (1876 - 1945) и В. Зађина. Ту су смештени Грађевински,

Архитектонски и Електротехнички факултет. Испред зграде Техничког факултета подигнут је 1961. године **споменик Николи Тесли** (1856 - 1943) рад вајара Франа Кршинића.

Бронзану фигуру **Вука Караџића**, по којој је овај део града и добио име, израдио је вајар Ђорђе Јовановић 1932. године, али је споменик подигнут тек 1937. год. на 150. годишњицу Вуковог рођења.

Студентски парк (код споменика Вука Караџића) је изграђен 1928. године. Простире се од Студентског дома до Рузвелтове улице. Године је незванична берза рада, где се окупљају сезонски, углавном физички радници, као и послодавци којима је сезонска радна снага потребна. У парку се налазе **споменици Ћирилу и Методију**, као и **руском књижевнику Пушкину**.

Студентски дом краља Александра је подигнут 1928. године по плановима арх. Ђорђа Ковалеовског. После рата је деценијама носио име народног хероја Иве Лоле Рибара а пре неколико година му је враћено старо име.

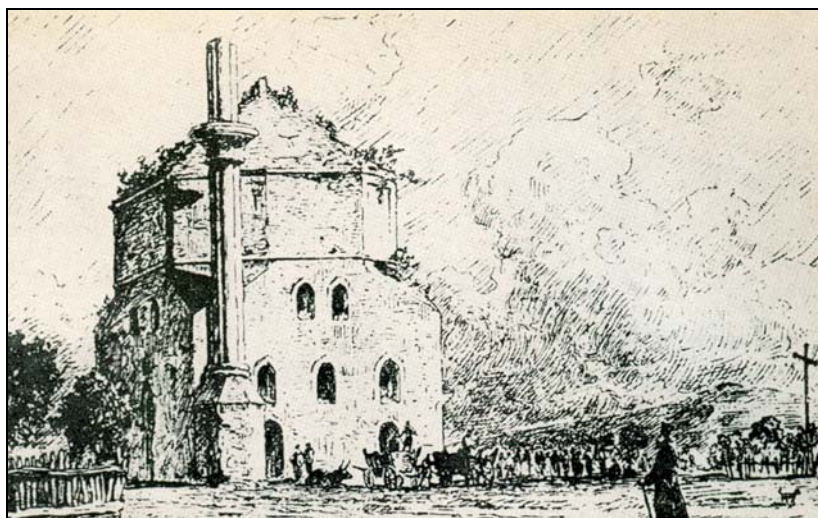
Споменик краљу Александру Обреновићу (1876 - 1903) налази се на простору између студентског дома и установе културе „Вук Караџић”.

Установа културе „Вук Караџић” некадашњи дом културе (почев од 1960. године) био је познат пре свега по биоскопу, у којем су поред филмских, повремено одржаване разне музичке представе. У малој сали на спрату је током седамдесетих радио **дечји биоскоп „Шврћа”** а почев од 1993. год. **позориште „Култ”**. Данас је овај храм културе на Звездари, оријентисан на савремене тенденције у области позоришног, плесног, музичког и трибинског стваралаштва.

Међу објектима који више не постоје треба истаћи:

Батал џамија се налазила на месту где је данас Народна скупштина. Њено право име је **Ејнехан бегова џамија**. То је требало да буде највећа џамија не само у Београду, већ и на Балкану, северно од Цариграда. Зидане је започето крајем 17. века али није потпуно завршено, јер је у турско – аустријским ратовима џамија тешко оштећена. Турци нису ни покушали да је обнове, јер за њих Београд више није имао онај значај као у време кад је започето зидане џамије. Некад велик, богат и моћан град, кључно стратешко место у турским европским ратним походима за кратко време је постао запуштена погранична касаба, пуна распуштене војске, па није ни било потребе за тако монументалном грађевином. Тако је Ејнехан бегова џамија била осуђена на пропаст а да практично никад није била у употреби. Њено

пропадање је трајало деценијама, па су је Београђани назвали **Батал (запуштена) цамија**. У 19. веку то име је добио је простор око ње, оивичен улицама Влајковићевом, Косовском, Таковском и Булеваром краља Александра. Тај назив се задржао све до почетка 20. века. Кнез Михаило је желео да Батал цамију претвори у архив или музеј, али је одустао када су му је предочено да би за тај подухват требало издвојити огромну своту новца. Остаци цамије су срушени крајем седамдесетих година 19. века.

Батал цамија

Стара црква св. Марка је подигнута 1835. год. на месту где је прочитан хатишериф, којим је Србија добила извесну аутономију. Црква се налазила неколико метара источно од нове Цркве св. Марка. Срушена је у немачком бомбардовању Београда 1941. год.

„Тркалиште” је био простор оивичен улицама: Београдском, Краљице Марије, Гробљанском и Булеваром краља Александра. Изграђено је 1863. и ту су се одржавале коњске трке све до 1911. године, када је изграђен хиподром код „Цареве ћуприје”. На простору тркалишта тада су уређени фудбалски терени на којима су играли најстарији београдски фудбалски тимови као што су: Српски мач (основан 1906. године), БСК (основан 1911.) и Велика Србија (1913.

год.). Данас се на том простору налазе: Правни, Технолошки, Машински и три техничка факултета, Архив Србије, Универзитетска библиотека, хотел „Метропол” и парк.

„Трамвајске шупе” (угао Булевара краља Александра и Средачке улице) чинио је депо за гаражирање првих траваја, али и за смештај коња који су те трамваје вукли, отуд други назив „трамвајске штале”. Београд је увео трамвајски саобраћај међу првим градовима у Европи. Трамваји са коњском вучом су пуштени у саобраћај 1892. а електрични трамваји 1894. године. Данас се на овом месту налази тржни центар „Депо”.

Улица краља Милана

Улица је добила име по краљу Милану Обреновићу (1854 - 1901). Пружа се од улице Драгослава Јовановића до Славије. Често је мењала име, тако да је од 1841. до 1872. године носила незваничан назив Друм крагујевачки, који се пружао од Теразија до улице Кнеза Милоша. У периоду 1872 - 1888. дуж трасе данашње улице пружају се две улице, Кнеза Милана се пружала од Обилићевог венца до улице Кнеза Милоша и Крагујевачка која се пружала од улице Кнеза Милоша до Славије. Године 1888. обе улице се спајају у једну, Краља Милана, али се траса мало скраћује па се улица пружа од Коларчеве улице до Славије. Године 1903. улица носи исти назив, али се траса још више скраћује па се пружа од улице Драгослава Јовановића до Славије и та траса се задржала до данас. Године 1946. улица мења име у Маршала Тита по председнику СФРЈ Јосипу Броз Титу (1892 - 1980). Године 1991. године улица мења назив у Српских владара. Године 1997. враћен је стари назив, Краља Милана. У овој улици налази се већи број значајних објеката.

Вукова задужбина (бр.2) је изграђена 1870 - 1871. године, по пројекту арх. Александра Бугарског (1835 - 1891) за Министарство просвете Краљевине Србије. Године 1912. извршена је велика реконструкција зграде и том приликом потпуно је измењен изглед фасаде. По пројекту арх. Бранка Таназовића (1876 - 1945) нова фасада је изграђена у српско-византијском стилу. Приликом последње реконструкције зграде 1997. године, откривене су вредне зидне декорације које је почетком 20. века осликао Димитрије Инкиостри (1866 - 1942) познати сликар и декоратер. Он је био велики поборник стварања савременог националног стила на основама народне

традиције. Живећи у време сецесије он је у својим делима остварио националну варијанту овог стила.

Стари двор (угао Краља Милана и Драгослава Јовановића) је изграђен 1882. године, по пројекту арх. Александра Бугарског (1835 - 1891) у духу академизма са елементима ренесансе. Подигнут је за време краља Милана Обреновића. Ово је најрепрезентативнији објекат који је у 19. веку изграђен у Београду. Оштећен је приликом немачког бомбардовања Београда 6. априла 1941. године, али је после ослобођења обновљен. За овај двор везани су многи важни политички догађаји, од којих су неки: абдикација краља Милана у корист сина Александра као и заседања Парламента Краљевине СХС током 1919. и 1920. године. После Другог светског рата у њему се налазио Президијум Народне скупштине ФНРЈ, Савезно извршно веће, а данас је ту Скупштина града Београда.

Нови двор (угао Краља Милана и Андрићевог венца) грађен је периоду од 1913. до 1918. године. по пројекту арх. Стојана Тителбаха (1877 - 1916) у духу академизма. Са Старим двором чини јединствену урбанистичко-архитектонску целину. Двор је зидан за краља Петра Карађорђевића, али је током Првог светског рата оштећен, па су радови на реконструкцији завршени тек 1922. године. Пошто је краљ Петар у међувремену умро, у двор се уселио нови краљ Александар Карађорђевић. Године 1936. у зграду Новог двора је смештен Музеј кнеза Павла (данас Народни музеј).

Српска књижевна задруга (бр. 19) је основана 1892. године са задатком да издаје, шири и помаже развој књижевности. Међу њеним многобројним издањима истиче се капитална библиотека „Српска књижевност у 100 књига”.

Палата „Деванха” (бр. 21) је подигнута око 1930. године у стилу академизма. Њен власник, познати политичар Никола Узуновић (1873 - 1954) је 1916. године заједно са другим српским рањеницима пловио на броду „Деванха” пут Француске. Брод је торпедовала немачка подморница и Узуновић се једва спасао. После рата изградио је ову палату назвавши је именом потопљеног брода у част изгинулих српских војника. У овој палати се налазе легат Паје Јовановића (1859–1957) у коме је његов намештај и део слика, које је овај сликар завештао Музеју града Београда. Извршена је реконструкција амбијента у коме је велики уметник живео и радио. Такође, у истом здању је смештена и збирка професора Петра Поповића, члана београдске надреалистичке књижевне групе формиране око алманаха „Немогуће” и збирка Флегел

је настала између два рата у породици Флегел из Загреба. Збирка се 1957. године преселила у Београд где је допуњена а након смрти власника припала је Музеју града Београда. Обухвата слике претежно хрватских сликара прве половине 20. века као и стилски намештај, порцелан и стакло из 18. и 19. века.

Палата „Београђанка” (бр. 38) је грађена од 1969. до 1974. године по пројекту арх. Бранка Пешића. Ово значајно архитектонско остварење је постало један од симбола Београда. У овој згради се налази РТВ Студио Б. Када је саграђена, „Београђанка” је била највиша зграда граду, то је остала и наредних неколико година, све док је крајем 70-их година прошлог века није премашила западна капија Београда. Испред „Београђанке” се налазе спомен чесма **„Врело живота”** и **„Априлске чесме”**, целина састављена од 6 чесама и фонтане у средини. Посвећени су жртвама бомбардовања 6. априла 1941. године и подигнути су на иницијативу новинара Владимира Буњца и Ђоке Вјештице на основу пројекта арх. Бранка Пешића и вајара Миодрага Гојковића.

Зграда трговачког фонда (бр.23) подигнута је 1932. год. по пројекту арх. Бранислава Маринковића (1903–1985) у духу модернизма. У овој кући су становали књижевник Бранко Ћопић и песникиња Десанка Максимовић. Годинама је ова зграда била препознатљива по великој књижари „Нолит” у приземљу. Нажалост, недавно је ова књижара, попут многих других у граду, престала са радом и на том месту је данас продавница одеће.

Официрски дом (угао Краља Милана и Ресавске улице) је подигнут 1895. године, по пројекту архитеката Јована Илкића (1857 - 1917) и Милорада Рувидића (1863 - 1914) у духу романтизма. Изградњу зграде је финансирао краљ Александар Обреновић и уступио је држави Србији за потребе војске. Двадесетдеветог маја 1903. године, група завереничких официра на челу са Драгутином Димитијевићем Аписом је управо из ове зграде, кренула пут двора и убила краља Александра и краљицу Драгу. Официрски дом није седам деценија мењао своју намену да би 1971. године у њему био отворен Студентски културни центар. Током протеклих деценија, ту је одржан велики број концерата, изложби, филмских и позоришних представа, предавања итд. Више од две деценије, са повременим прекидима, у овој згради се сваке недеље окупљају дискофили из Београда и других градова Србије, ради размене, куповине или продаје плоча и дискова. У приземљу зграде је недавно отворена књижара „Делфи” која је са понудом од 50.000 наслова, вероватно највећа у граду.

Југословенско драмско позориште (бр. 50) је основано 1947. године. Позоришна зграда је из друге половине 19. века и до првог светског рата је служила као коњичка школа. Године 1927. зграда је адаптирана за позориште „Мањез”. Пројекат је израдио руски архитекта Никола Краснов (1864 - 1935). Након Другог светског рата, извршена је нова адаптација, по пројекту који је урадио арх. Момчило Белобрк (1905 - 1980). Присталица модернизма, Белобрк је израдио зидно платно без икакве декорације и њиме прекрио лепу фасадну Николе Краснова. Своје решење је оплеменио израдом атријума са базеном и женским актом који је 1946. год. израдио вајар Борис Калин. Следећу адаптацију су 1985/87. године извршили сликар Чедомир Васић и арх. Ђорђе Бобић. Сачувавши део фасаде Белобрка, они су открили и реконструисали део старе фасаде Краснова. Године 1989. су на калкану изградили необичну фонтану, поклон општина Срема и Бачке Београду. Године 1997. Позориште је потпуно изгорело и већ следеће године, по пројекту арх. Зорана Радојичића, почела је изградња нове, знатно веће зграде. Ово репрезентативно здање је завршено пре неколико година, па је ЈДП коначно добило зграду какву заслужује.

Од срушених објеката пре свега треба истаћи:

Кућа Стојана Симића се налазила на простору између Старог и Новог двора. Трговац Стојан Симић је око 1840. године, саградио своју породичну кућу далеко од вароши (која се у то време завршавала код данашњег Трга републике). Осим тога, кућу је почео да зида на мочварном терену где су стари Београђани одлазили да лове дивље патке. Због свега тога, Београђани нису могли да се начуде таквој његовој одлуци. Међутим, неколико година касније, за владавине кнеза Александра Карађорђевића, кућа је откупљена и адаптирана у резиденцију кнеза Александра. Током наредних деценија ова кућа је носила разне називе: Симићево здање, Конак, Велики конак и на крају Стари двор. У њему су Аписови завереници 1903. године брутално убили краља Александра Обреновића и краљицу Драгу. Исте године двор је срушен да не би подсећао на злочин који се у њему догодио.

Дом Ристића се налазио на углу Краља Милана и Ресавске улице. Касније је на њеном месту подигнута зграда трговачког фонда доскора познатија под именом кућа Нолита. Јован Ристић (1831 - 1899) велики државник и политичар је своју породичну кућу сазидао 1891. године по пројекту арх. Јована Илкића (1857 - 1917). Након Ристићеве смрти држава је 1909. год. откупила кућу за потребе Министарства иностраних послова. У њој је 1912. донета одлука о балканским

ратовима док је 1914. године аустроугарски посланик предао Србији ултиматум након чега је почео Први светски рат. Године 1918. у овој кући је формирано Министарство иностраних послова Краљевине СХС. Кућа је срушена 1938. године. На том месту је касније подигнута Зграда трговачког фонда, после другог светског рата познатија под именом Кућа Нолита.

Дом Ристића, изглед здања из 1902. године

Улица краља Петра

Име је добила по краљу Србије Петру Карађорђевићу (1844 - 1921). Пружа се од Косанчићевог венца до улице Цара Душана. Ово је једна од најстаријих улица у Београду. Верује се да се дуж њене трасе пружала једна од две главне улице римског Сингидунума. Археолошка ископавања указују на то да су се у тој улици налазили римски форум, базилика и терме. У средњем веку незванично је називају Дубровачка по дубровачким трговцима који су у њој живели. Током аустријске окупације у 17. и 18. веку носи незваничан назив Бискупска, а касније Камена улица.

У 19. веку део улице од Косанчићевог венца до Узун Миркове незванично се назива Главна чаршија (у литератури се спомиње и Которска улица) а део од Узун Миркове до улице Цара Душана се такође незванично назива Зеречка. Године 1872. Главна чаршија добија званичан назив Дубровачка. 1896 године улица се и даље зове Дубровачка али се продужава све до улице Цара Душана. Године 1904. улица добија ново име Краља Петра. Године 1916. Аустријанци улици дају име Саборна. Године 1918. враћа се име Краља Петра, да би 1946. године улица добила нови назив 7. јула (по дану када је у Белој Цркви 1941. год. Жикица Јовановић Шпанац убио два жандарма. Овај датум су комунисти славили као почетак устанка, док су њихови противници говорили да је тог дана Србин убио Србина, те да нема никаквог разлога за славље). Старо име улице, Краља Петра, враћено је 1997. године.

У овој улици се налази читав низ значајних објеката:

Богословски факултет (бр. 2) је основан 1905. године и наставља традицију београдске богословије која је почела са радом још 1810. год.

Патријаршија (бр. 5) је саграђена 1934 - 1935. год. по пројекту руског архитекте Виктора Лукомског (1884 - 1947). У овом здању је патријархово седиште, седиште св. Архијерејског синода, црквена администрација, редакција више црквених листова и часописа: (*Православље, Гласник, Теолошки погледи, Мисионар, Црквени живот и Светосавско звонце*) Овде су смештене и две важне културне институције, Библиотека Српске патријаршије и Музеј СПЦ.

Библиотека Српске патријаршије имала је почетни књижни фонд заснован на заоставштини патријарха Арсенија Чарнојевића. Током 18. века је више пута сељена на релацији Карловци – Сент Андреја – Карловци. Библиотека је знатно увећана за време митрополита Стефана Стратимировића, који јој је поклонио своју приватну библиотеку са 2.500 мапа и цртежа. Године 1941. усташе су је заплениле и из Карловаца преселили у Загреб. Године 1946. библиотека је враћена у Србију и смештена у зграду Патријаршије у Београду. Данас располаже књижном фондом од више стотина хиљада књига.

Музеј СПЦ је отворен 1954. године, мада се идеја о формирању музеја јавила много раније. Први пут је патријарх Јосиф Рајачић још 1851. године, на епископској конференцији у Бечу, тражио да се оснује српски народни музеј, али аустријске власти то нису дозволиле. Музеј располаже изузетно вредним експонатима међу којима се истичу: Плаштаница краља Милутина, одора кнеза Лазара, Похвала кнезу

Лазару (покров за главу светог кнеза) рад монахиње Јефимије из 1402. год. Треба споменути и чашу руског цара Ивана Грозног, бројне иконе, портрете црквених великодостојника и других значајних личности, разни црквени предмети, документа итд. **Придворна капела** посвећена св. Симеону Мироточивом се налази на врху зграде.

Факултет примењених уметности (бр. 4) је основан 1973. године, али његови корени досежу до 1905. године када је основана „Уметничко–занатлишка школа” која 1919. год. постаје „Краљевска уметничка школа”, а 1938. год. „Школа за примењену уметност”. Она 1938. постаје Академија да би 1973. године прерасла у Факултет. Факултет примењених уметности има 10 одсека и налази се у старој згради из 19. века, у којој је завршио гимназију Светозар Марковић (1846 - 1873) оснивач Социјалистичког покрета у Србији.

Саборна црква (угао улица Краља Петра и Кнеза Симе Марковића) је грађена у периоду 1837 - 1840. на месту старе цркве из 1728. године, која је била толико оронула да је морала бити срушена, како би се на њеном месту изградила Саборна црква. Цркву је пројектовао инж. Франц Јанке. Портал цркве је грађен у класицистичком, а звоник у барокном стилу. Унутрашњу декорацију су израдили најпознатији српски уметници тог времена, који су за ту прилику позвани из Беча, сликар Димитрије Аврамовић (1815 - 1855) и вајар Димитрије Петровић (1799 - 1852). Први је осликао иконостас и зидне композиције на сводовима, док је други био задужен за дрворезбарске радове. Унутрашња декорација је завршена 1845. год. Црква има веома богату ризницу у којој су старе иконе, предмети од злата, ретке књиге и још много других предмета велике културно-историјске вредности. У цркви се налазе мошти цара Уроша и део моштију св. кнеза Лазара а ту су сахрањени и кнез Милош као и кнез Михаило. Испред улаза у цркву су гробови Доситеја Обрадовића и Вука Караџића.

Кафана "?" (бр. 6) кућа у којој се налази кафана је изграђена по налогу кнеза Милоша 1823. године. Кнез Милош ју је, у знак захвалности, поклонио заслужном видару хеџим Томи. Ова кућа је је важна јер је једини сачувани објект старе грађанске балканске архитектуре. Основна карактеристика овог стила, под снажним утицајем турске архитектуре, је бондручна конструкција са истуреним стрехама. У овој кући се до 1878. године налазила „Томина кафана” која је добила име по првом власнику хеџим Томи. Забележено је да су у ову кафану свраћали многи угледни гости, међу којима и Вук Караџић. Следећи

власник је кафану преименовао у „Код пастира” да би наредни власник 1892. год. кафану назвао „Код Саборне цркве”. Црква се побунила запретивши судом, па је власник кафане морао да скине натпис. Пошто на брзину није могао да смисли адекватан назив за своју кафану, власник је привремено окачио таблу са знаком питања, као позив гостима и осталим београђанима да предложи ново име. Мада су упочетку били збуњени, београђанима су се врло брзо навикли на „?” па се он задржао до данас.

Основна школа „Краљ Петар I” (бр. 7) је подигнута 1905 - 1906. год. у стилу неоренесансе. Пројекат је израдила Јелисавета Начић (1878 - 1955) прва жена архитекта у Србији. Школа је изграђена на месту здања у коме се средином 19. века налазило Београдско читалиште, које је у културној историји Београда одиграло веома важну улогу.

Народна банка Србије (бр. 12) је подигнута 1899. године у стилу ренесансе, по пројекту Константина Јовановића (1849 - 1923) и представља његово животно дело. По својој монументалној спољашности, али и раскошно опремљеној унутрашњости, ова зграда спада у ред најбољих остварења београдске архитектуре до данас. Зграда је дозидана и проширена у периоду 1922 - 1925. год.

Робни магацин (бр. 16) прва робна кућа у Београду је подигнута 1907. године, према плановима арх. Виктора Азриела (1875 - 1942) у стилу сецесије. У београдској архитектури ова зграда заузима посебно место због многобројних иновација у примени основног грађевинског материјала у конструкцији и декорацији (гвожђе), дводимензионалном решењу фасаде и неуобичајеном решењу унутрашњег простора.

Зграда са зеленим плочицама (угао улице Краља Петра и Узун Миркове) је подигнута 1907. године по пројекту који су урадили арх. Андри Стевановић (1859 - 1929) и арх. Никола Несторовић (1868 - 1957) који су заједнички пројектовали читав низ објеката широм Београда. Овде су применили сецесијску декорацију, док су фасаду решили на неуобичајен начин, покривши је зеленим керамичким плочицама.

Јеврејски историски музеј (бр. 71а) се налази у згради која је за потребе јеврејске општине подигнута 1928. год. Музеј је отворен 1969. године и у њему се чувају предмети, уметничке слике, фотографије и документа везаних за боравак Јевреја на територији бивше Југославије.

Од објеката којих више нема треба истаћи:

„Ичкова кућа” налазила се тик до кафане „?”. Сазидана 1823. године, а срушена је 1938. године. Архитектонски је имала иста стилска обележја као и кућа у којој је кафана „?”. Ичкова кућа је значајна пре

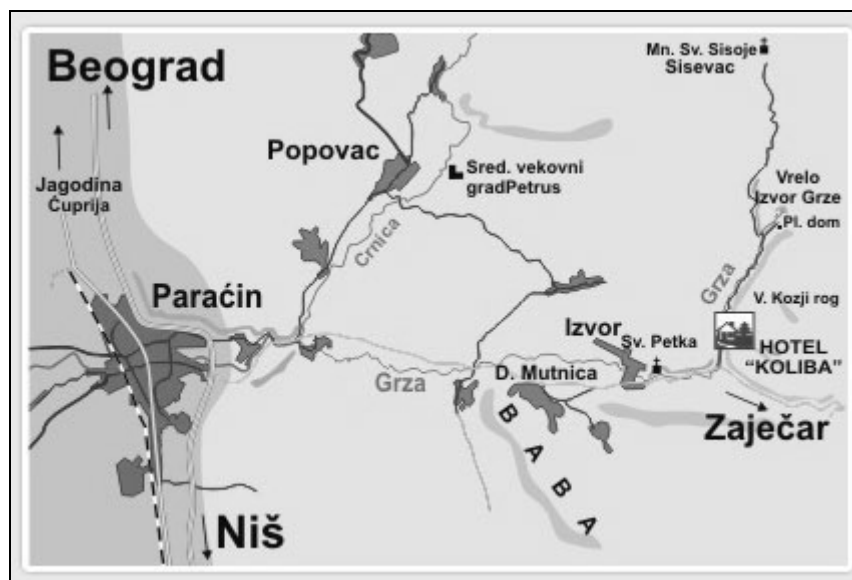
свега због тога што је у њој 1830. године Матеја Ивановић отворио прву праву апотеку у Београду. Њему се нешто касније придружио његов брат Александар па је „Апотека браће Ивановић” у овој кући деловала све до почетка четрдесетих год. 19. века, када се сели на другу локацију. 1842. год. у ову кућу се усељава пошта из Кнез Михаилове улице. На месту „Ичкове куће” одавно се налази стамбена зграда.

Хотел „Старо здање” је хотел са највећим бројем имена. Прво се звао „Код јелена” (због фигуре два јелена на фасади зграде). У исто време је носио и име „Код два јелена”. Средином 19. века у хотелу су се окупљале присталице загребачког илирског покрета који су хотел називали „Илирска касина”. Након изградње хотела „Српска круна”, познатог и под именом „Ново здање”, хотел „Код јелена” 1853. године добија ново име „Старо здање”. Након тога, 1880. године, нови купац хотела мења име у „Гранд хотел”. Нушић је записао да је „Гранд” био најотменији хотел у Београду. Хотел је грађен од 1841. до 1843. год. новцем који је обезбедио кнез Михаило. Заузимао је читав кварт који оивичавају улице Краља Петра, Грачаничка, Иван бегова и Чубрина. Са својих 100 соба био је убедљиво највећи а вероватно и најлуксузнији београдски хотел 19. века. У њему су се окупљале многе важне личности из наше историје (Љуба Ненадовић, Илија Гарашанин, Милутин Гарашанин, Милан Кујунџић Абердар и др). До изградње Капетан Мишиног здања хотел је био највећа грађевина у Београду. У то време у хотелу су приказиване позоришне представе и концерти и одржавани су луксузни балови. У њему је своје просторије имао Павле Темелкић, први кројач европског одела као и Фридрих Голдхам, први учитељ играња у Београду. Једно време, ту је сликар Стева Тодоровић имао своју школу мачевања. После мајског преврата 1903. год. последњи власник хотела, краљица Наталија је исти продала српској држави, која је туместила дирекцију државних железница. Зграда бившег хотела је срушена 1936. године без преке потребе, па је тако Београд изгубио још један културно-историјски споменик.

Влада Спичановић

ГРЗА - НА ПУТУ РИЗНИЦЕ СКРИВЕНОГ БЛАГА

Источно од Параћина у његовој близини, на одвајању од пута Параћин – Зајечар налази се излетиште Грза. Од Параћина и путног правца Е – 75 који се налазе на Коридору X Грза је удаљена 19 km.

Географски и саобраћајни положај Грзе

На изласку из Параћина саобраћајница пролази узводним токовима Црнице и Грзе. Извориште реке Црнице је на Кучајским планинама из јаких крашких врела код Сисевца. У свом горњем току Црница је усекла Забрешку клисуру (дужине 8 km), а код села Давидовац прима своју главну притоку Грзу у коју се улива Честобродица. Црница је у пределу брда Главица усекла долину која представља домну епигенију.

Она је вршила усецање својим током прво у меким седиментима који се налазе у повлатном слоју, а након таквог просецања, наставља да се усеца у подински слој од отпорних стена. Због велике отпорности стена у подини према ерозији, усецање је било успорено. У исто време врши се снажна ерозија меких седимената у непосредној околини. Читав процес има за последицу неравномеран однос спирања и денудације меких седимената у односу на усецање клисуре у отпорним стенама. Деловањем селективне ерозије топографска површина у меком земљишту постаје нижа од висина горњих ивица долине усечене у отпорним стенама. Горње ивице које су више од суседног околног земљишта, основна су морфолошка карактеристика епигенија. Црница (29 km) улива се у Велику Мораву западно од Параћина.

Манастир Лешје

Напуштајући Велико Поморавље магистралним путним правцем према Грзи и карпатском делу Србије, на око 10 km од Параћина наилази се на Манастир Лешје са манастирском црквом Покрова Пресвете Богородице. Манастирски комплекс се налази на северозападној страни планине Баба (656 m). Манастир Лешје је у

другој половини XIV века био значајан духовни и културни центар о чему постоје јасна сведочанства. Археолошка истраживања су потврдила да су трагови живота на овом локалитету постојали још од XII века. Темеље Богородичине цркве откопао је према једном чудесном виђењу, 1923. године сељак Живан Марковић из Лешја, који подиже црквицу врло скромних димензија. Са обновом манастира и духовног живота у њему започело се у августу 2004. године. С благословом епископа браничевског др Игњатија (Мидића) управу је преузео јеромонах Јован Раванички. С терасе испред западног улаза пружа се импресиван поглед на Велико Поморавље, Шумадију и масив Кучајских планина.

Манастир Св. Петка

У селу Извору 16 km удаљеном од Параћина на поменутој магистралаи налази се Манастир Света Петка. Постоји веровање да је манастир из XIII века, а да је најранији ктитор крљ Милутин 1285. године, а по другој претпоставци ктитор цркве је Стефан Мусић, сестрић Кнеза Лазара (1398. године). Кнегиња Милица из Видина

доноси мошти преподобне св. Петке Параскеве у манастир у селу Извору. Претпоставља се да је гроб св. Петке био у малој цркви, јер нема олтара. У манастирској ризници сачуван је значајан број старих богослужених књига, као што је оковано јеванђеље из Москве. Данашњи изглед црква је добила у великој мери у првој половини XVIII века када су изведени значајни радови. На звонику цркве је звоно из 1833. године које је цркви поклонила Кнегиња Љубица.

Планина Кучај (1.284 m) која доминира рељефом овог краја припада Карпатско-балканским планинама. Пространи Кучај рашчланиле су бројне реке, које се зракасто разилазе од његовог средишта изградивши у кречњаку живописне кањонске долине, између којих се налазе висоравни и планински врхови обрасли шумом и богати крупном дивљачи. Простор планине Кучај пружа се дужином 35 km и ширином 30 km.

У горњем току реке Грза (у Кучају), на 400 m надморске висине, уређено је излетиште са викенд насељем. У непосредној близини налази се доње језеро, а у изворишном делу Грзе је горње језеро. Река је богата поточном и калифорнијском пастрмком.

Доње језеро

На улазу у викенд насеље у природни амбијент се оригинално уклапа хотел „Колиба”, најзначајнији туристички објект на Грзи. Хотел Колиба располаже са преко 100 лежајева у двокреветним, трокреветним и вишекреветним собама (све собе су са TWC), као и 33 апартмана опремљених по европским стандардима хотелијерства. Хотел има ресторан капацитета 700 места, аперитив салу, кафе-бар са камином, салон забаве и друге садржаје. Такође, постоје изванредни услови за извођење рекреативне наставе и школе у природи, затим одржавање разних стручних скупова или припреме спортских екипа. У склопу хотела је учионица опремљена потребним наставним средствима. Комплекс садржи велики травнати терен, терене за кошарку, мали фудбал, одбојку и отворени базен који је у реконструкцији. У непосредној близини хотела је дечји забавни парк. Свакако да услуга и гостопримство запослених у хотелу представљају највећу вредност овог објекта и остављају упечатљив утисак на госте.

Хотел Колиба

Грза представља омиљено излетиште становништва овог краја. Ово излетиште пружа изванредне услове за лов и риболов, а такође и за одмор и рекреацију.

Близина природних туристичких вредности у које спадају Ресавска пећина, река Ресава, водопад Велики бук, планина Ртањ и антропогених туристичких вредности као што су манастири Лешје и св. Петке, Раваница, Манасија и Сисојевац и даље на исток археолошки локалитет FELIX ROMULIANA указују на значајне перспективе развоја Грзе. Развој туризма на Грзи треба посматрати у оквиру Стратегије развоја туризма Републике Србије и планова на локалном нивоу које реализује општина Параћин. Потенцијали за развој туризма којима располаже Грза и околина су од изузетног значаја.

Саша Микић

СПЛАВАРЕЊЕ РЕКОМ ТАРОМ

Увод

Река Тара представља један од највећих природних бисера у Европи. Џорџ Г. Бајрон је обилазивши ове крајеве изјавио чувену реченицу: „Када је Бог делио бисере по земљи овде је просуо пуну шаку“. Свакако да је највећи и најблиставији бисер кањон реке Таре, који са својом дужином од 1.300 m представља најдубљи кањон Европе и други по величини у Свету (иза Гранд кањона на реци Колорадо). Лепота и значај кањона и реке Таре нису прошли незапажено ни код домаћег становништва и политичара те је седамдесетих година прошлог века река Тара била неколико пута тема седница Скупштине Црне Горе а све у циљу заштите и заустављања даље експлоатације природних ресурса, тада назване „сузе Европе“. Бистра и питка вода, импозантан кањон, прелепи и живописни пејзажи, делови недирнуте природе, разноврстан биљни и животињски свет, многобројни извори, пећине и др., били су довољан предуслов и јак аргумент да се учине сви напори да се река и кањон заштите. Заједничка иницијатива и напори дају резултате и 1975. године црногорска влада тражи помоћ од UNESCO-а да се обезбеди заштита кањона Таре. У оквиру UNESCO-вог програма „Човек и биосфера“ (MAB) 17. јануара 1977. године Тара је уврштена у Светску листу резервата биосфере, а од 1980. године Тара се као саставни део Националног парка „Дурмитор“ налази на списку Светске природне и културне баштине.

Оваквим заштићеним статусом Тара постаје изузетан природни потенцијал пре свега за туристичку валоризацију и креирање ретке и специфичне туристичке понуде, која је у том моменту била и ретка и у европским размерама а то је сплаварење. Отежавајућа околност приликом креирања и примене туристичке понуде огледала се у великој неприступачности већег дела кањона, тако да се прво организовано сплаварење појављује тек 1970. године у организацији Туристичке агенције „Унитурист“ из Фоче и те прве године је на три дрвене сплутине Тару посетило 27 домаћих туриста, док се први страни туристи појављују већ 1972. године.

Претече и појава сплаварења на реци Тари

Деценијама се низ Тару спуштала грађа, посечена на околним, шумом обраслим планинама јер богате шуме покривају 38% површине слива Таре, посебно у њеном горњем току. Њу су низ Тару до пирана у Фочи, Вишеграду и Зворнику спуштали људи који су се звали трифтери, а цео процес транспорта грађе реком се називао трифт. Овакав вид превоза дрвене грађе започела је Аустроугарска крајем 19. века да би се наставио и у 20. све до средине шездесетих година. Једним трифтом Таром се, уз помоћ стотињак трифтера, који су били вични овом тешком и опасном послу, спуштало и до 10 хиљ. m³ најквалитетнијег техничког дрвета. Био је то тежак и опасан посао који је трајао месецима да би се са новом грађом све понављало. Многи трифтери су страдали од трупца, лагера, на буковима, непредвидивим коловратима и несагледивим вировима, па је доста топонима по њима и добило име: Буљков камен, Слобов камен, Вревин камен, Мацанов гроб, Лазин камен, Таранина пошта и други.

Прва идеја о повезивању више балвана и коришћење за превоз водом потиче од трифтера. Они су повезивали од 2 до 5 балвана којима су се уз помоћ импровизованог весла кретали водом, обично до кризних места на којим је постојала највећа могућност застоја и заглављивања балвана. Тако спојени балвани називали су се сплутина и она постаје основ сплаварења крајем 20. века. Након престанка трифта (крајем шездесетих година 20 века), долази се на идеју да се тадашње спутине прошире и адаптирају за превоз туриста и сплутина добија нови изглед. Састојала се од 10 до 12 смрчевих балвана дужине око 12 m који се повезују (окивају) жиљавим гранама и металном ужади, на средини се прави кревет (четвороугао) димензија 2x2 m, висине око 45 cm предвиђен за седење учесника у сплаварењу а унутар кревета смешта се пртљаг који се најлонима заштићује од квашења. Централни балвани (2-3) су продужени на предњој и задњој страни, и на њиховим крајевима налазе *бабе*, држачи за думенове помоћу којих се управља сплутином. Сплутином управљају два сплавара, један на предњем думену - предњак и један на задњем думену - задњак. Конструкција сплутине омогућава спуштање низводно и помоћу думенова маневрисање на лево и на десно како би се избегле стене и сплаварење било безбедно, тако да је улога предњака да усмерава предњи крај сплутине најбезбеднијим путем а задњак даје подршку и извлачи задњи крај на жељени правац. Посао предњака је одговорнији, и по правилу предњак је био искуснији

сплавар, који одлично познаје терен и издаје команде задњаку, који је такође морао да буде вичан овом послу и са одређеним искуством. Команде које је издавао предњак су углавном биле „Босни“ – односно лево и „Црној Гори“ – што је значило десно. Уколико би дошло до грешака сплавара оне су биле веома опасне, обзиром да се сплутина приликом удара или насукивања на стену у води раскива тј. попуштају везе међу балванима и долази до разилажења балвана. Срећом овакве ситуације су се дешавале веома ретко и због чињенице да су први сплавари били искусни трифтери који су одлично познавали кањон, ток и сваки брзак Таре.

Сплаварење сплутином почело је седамдесетих година 20. века, пар година након престанка трифга. Било је веома популарно и сплутине су држале примат све до деведесетих година када се на Тари почиње са организовањем сплаварења гуменим чамцима специјализованим за дивље воде. Гумени чамци који испуњавају све норме као што су сигурност, комфор, дизајн и наравно квалитет су израђени од специјалног вишеслојног платнено гуменог материјала са изузетно великом стопом отпорности на ударе, трење и бушење. Дужина једног таквог чамца је 5,2 m а ширина 1,5 m и састоји се од 4 до 6 бочних комора, 2 попречне коморе и дна које се дува и представља комору за себе. На дну чамца са унутрашње стране се налазе испреплетани конопци који служе за качење ногу учесника, који седе на бочним коморама, и приликом трзаја и скакања чамца у брзацима пружају сигурност од испадања из чамца. Капацитет оваквог чамца је од 10 до 12 особа у зависности од водостаја. Чамцем помоћу весла управља скипер који седи на крају чамца а помажу му учесници веслањем и то углавном по троје са сваке стране (некад је и више учесника весла) који слушају његову команду када и којим интензитетом да веслају. Уколико дође до умора учесници се међусобно мењају. Скипер мора бити искусан, мора добро да познаје кањон, ток и сваки брзак како би безбедност била на завидном нивоу, а учесници му својим веслањем омогућавају да се чамац креће брже од матице и тако лакше изврши маневре и избегавање опасних стена и пловидбу најатрактивнијом путањом.

С обзиром на све масовнију посету сплаварењу као и све већем броју агенција које се баве сплаварењем, велика пажња се посвећује сигурности и опремљености учесника у сплаварењу. У последњих 4-5 година као основну опрему сваки учесник добија патике за воду (од неопрена), неопренско одело дугачко или кратко (дебљине 2,5 – 3 mm), појас за спасавање, кацигу, и у случају кише кабаницу или комплет

горњи и доњи део комплета за кишу. Оваква опрема, уз квалитетан чамац и искусног скипера, гарантује већу сигурност и квалитетнији провод сваком учеснику у сплаварењу.

Први писани подаци о сплаварењу налазе се у ШИК „Велимир Јакић“ на Жабљаку и говоре да је прво сплаварење организовано 1970. године. Те исте године Таром су спуштене 3 дрвене сплутине са укупно 27 домаћих туриста да би први стрни туристи посетили Тару 1972. године и то од укупно 76 туриста 34 су били странци. Две године прве деценије говоре о квалитету сплаварења и заинтересованости странаца за исто тако да већ 1976. године од укупно 290 туриста 158 чине странци, а 1980. од 265 туриста 152 су страни.

Већ и први подаци о развоју сплаварења били су добра основа за популаризацију ове куриозитетне туристичке понуде Црне Горе. Крај осамдесетих и почетак деведесетих година прошлог века доносе један нови облик сплаварења а то је појава гумених чамаца специјализованих за брзе воде, који су практичнији за употребу и транспорт а и туристима омогућују активно учествовање у рафтингу. Њихову пуну експанзију прекида рат у бившој СФРЈ и након успостављања мира сплаварење опет почиње да постаје популарно.

Након завршетка рата, сплаварење се углавном изводи гуменим чамцима, а тај податак подстиче произвођаче да направе што бољи и поузданији чамац специјализован за дивље воде. Број агенција које се баве рафтингом нагло се повећава да би првих година овог века достигао бројку око 30-ак што регистрованих, што нерегистрованих као и оних из Црне Горе односно из Републике Српске. Поред броја агенција долази и до наглог пораста броја кампова и ресторанских објеката којих је из сезоне у сезону све више.

Материјална база

Смештајни капацитети у кањону и ван кањона реке Таре доживљавају своју експанзију истовремено са сплаварењем, јер популаризација сплаварења и појава све већег броја туриста доводи до потребе за квалитетнијим смештајним капацитетима. Поред реновирања старих смештајних објеката, као и подизања нових на местима где су се некад налазили познати смештајни објекти, долази и до изградње нових капацитета. Смештајне капацитете у сливу реке Таре можемо поделити у две групе и то на: смештајни капацитети у кањону реке Таре и смештајни капацитети ван кањона реке Таре.

Првој групи смештајних капацитета припадају кампови на обалама Таре који се разликују по врсти смештајних капацитета, који могу бити: мотел, бунгалови и шатори. Једини камп са мотелом у планинском амбијенту је камп Радован Лука, који се налази 40-ак километара низводно од сплaviшта (почетне тачке сплаварења), у власништву је НП „Дурмитор“и располаже са око 65 лежајева у двокреветним, трокреветним и вишекреветним собама. Бунгаловима су опремењени кампови на Брштановици, 20 km узводно од Шћепан Поља места где се састављају Тара и Пива и настаје Дрина. Камп „Енцијан” се налази на десној обали Таре и располаже са пет трокреветних бунгалова, око 7 km низводно на левој обали налази се камп „Граб“ са пет бунгалова на спрат укупног капацитета око 45 лежаја, затим кампови „Саставци“ десетак бунгалова двокреветних, трокреветних и четворокреветних укупног капацитета око 60 лежаја и „Таратоур“ који располаже са пет четворособних бунгалова укупног капацитета 50 лежаја и два ексклузивна апартмана капацитета 10 лежаја, који се налазе на Шћепан Пољу. Камп „Модра река“ на Шћепан Пољу има пет бунгалова капацитета 60 лежаја. Шатори, који су се пре десетак година користили као основна средства за смештај гостију, данас углавном служе као помоћна средства за смештај тј. за допуну, а још их користе и заљубљеници спавања под шаторима.

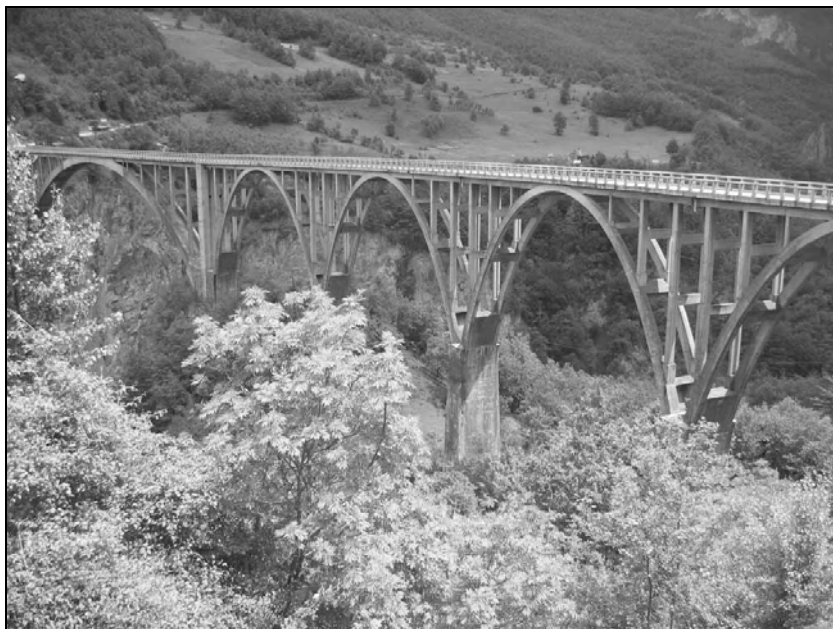
Другу групу смештајних капацитета чине насељена места у близини кањона. Најзначајније је Жабљак који располаже са преко десетак хотела, вила и пансиона укупног капацитета преко 1000 лежајева различите категорије. Још су значајни хотел „Мојковац” у истоименом граду и хотел „Пива” у Плужинама. У последњих неколико година изграђено је неколико етно села у Црквичком Пољу, Заграђу и Рудиницама.

Организација сплаварења

Од своје укупне дужине 150,5 km, Тара је пловна за чамце и сплавове 96 km и то од Шљиванског (други назив је Други логор) до ушћа са Пивом код Шћепан Поља. Конфигурација терена и локација кампова у кањону Таре условили су поделу пловног дела Таре за потребе сплаварења на три дела. Први део би био од Шљиванског до Радован луке (подножје Дурмитора, 5 km од села Тепца), други од Радован луке до Брштановце и трећи од Брштановице до Шћепан Поља. Разлика у надморској висини између Шљиванског и Шћепан поља је

око 150 m, а до кањона Сушице, око 15 km низводно од Радован луке, Тара је саставни део НП „Дурмитор“, а Сушица је граница између Црне Горе и Босне и Херцеговине.

Први део је дужине 40 km и преплови се за 5-6 сати. Пад воде је веома мали, брзаци су слаби, али је пејзажна вредност можда и највећа у целом кањону. Свакако је једно од најатрактивнијих места оно на којем се пролази испод моста на Ђурђевића Тари, прецизније испод петог и највећег лука, затим река Љутица веома великог водног потенцијала дужине свега око 300 m, Манастир посвећен Светом Архагелу Михаилу на десној обали низводно од моста, Бела и Црна врела, Лазин камен је место где је Тара најужа у целом свом току ширине око 6 m, и прелепи пејзажни детаљи.

Мост на Ђурђевића Тари

Други део дужине је 38 km и преплови се за око 5 сати. Атрактиван је јер се пролази кроз најдубљи део кањона испод Обзира на левој обали, где је дубина кањона 1.300 m. Међу атрактивна места спадају и Баиловића сиге један од највећих природних бисера у кањону

Таре на десној обали. Вода која прави водопаде у сизи на обали долази из језера које се налази у пећини, а језеро се храни водом из стене. Следећи бисер су Јовичића сизи на левој обали које представљају водопаде висине око 60 m који настају након преливања воде из два - три мала језера. Веома је интересантан и стари жичани мост који није у функцији али први авантуристи и данас се усуђују да га савладају. Таквих мостова је у пловном делу кањона два и то поред овог налази се један 5 km низводно од Радован луке код села Тепца и у много бољем је стању. Пад воде на овом делу је нешто већи па се издваја пар атрактивних брзака: Тепачки бук, Сушица, Продрта усов.

Трећи део је дужине 18 km и представља најатрактивнији део за сплаварење обзиром да је пад воде на овом делу већи него на претходних 78 km. Овај део се популарније назива и Брштановица, по стартом месту и некадашњем популарном кампу, и у жаргону се каже „Ко није прошао Брштановицу не зна шта је сплаварење“. Мада је и овај део пејзажно квалитетан, највеће узбуђење наступа када се крене у савлађивање најатрактивнијих брзака на Тари а то су редом Брштановачки, Горња и Доња Перила, Борови, Таранина пошта, Врда, Ћелије, Младичка. Вјернојевића бук, и други. Овај део се преплови за око 3 сата.

Поделу на три дела донекле је условила и туристичка понуда на једнодневно, дводневно и тродневно сплаварење. Као једнодневни излет у понуди су Брштановица и половина првог дела од Шљиванског до Левера око 22 km, затим дводневни цео ток само што се други и трећи део пређу за један дан, и тродневни код којег сваки део траје по један дан. Потребно је напоменути да се за сплаварење на делу Таре који је у саставу НП „Дурмитор“ потребно издвојити око 60 евра на име улазница и таксе што утиче на крајњу цену која није баш свима приступачна. Због природних и пејзажних вредности туристи се одлучују да пре једнодневног сплаварења преноће у кампу.

Закључак

Сплаварење Таром је данас најпопуларнији једнодневни излет за туристе који летују у Црној Гори, али и суседној Хрватској. Број агенција које пружају услуге сплаварења али и посредничких је веома велики. Међутим, превелики број учесника у организацији реализације сплаварења уколико не буде контролисан и каналисан могао би да има и негативне последице по стање животне средине овог простора, што би

резултирало пребрзом „потрошњом” природних вредности, девастацијом животне средине и стварањем негативних услова за живот. Такво стање довело би до потпуне неатрактивности овог простора за туристе али и недостатак минимума за живот домицилног становништва, којег је у последње време све мање ван сезоне и потпуним нестајањем села.

Други проблем је глобална политика и недостатак електричне енергије, конкретно у региону а који би могао бити решив изградњом хидроелектране на реци Дрини узводно од Фоче. Овај пројекат би потопио 18 km Таре узводно од саставака са Пивом, односно најатрактивнији део за сплаварење. Не само то, већ би се потпио и део имања домицилног становништва и стварање још једног вештачког језера на малом простору (прво је Пивско језеро 20-ак km од Шћепан Поља) довело би до стварања потпуно вештачке средине и неприродних услова живота.

Да се даље не би бавили проблемом и послом за то изабраних и надамо се адекватно образованих и одговорних људи, само ћемо апеловати да све што има цену није скупо (ту се пре свега мисли на електричну енергију која се може обезбедити и увозом) а што се једном отуђи природи и антропогенизује никада се не може вратити, надокнадити и купити.

Мр Милутин Мркша
Др Сава Јанићевић

ДВОРАЦ ПЕЛЕШ - НАЈЛЕПШИ КРАЉЕВСКИ ДВОРАЦ РУМУНИЈЕ

Дворац Пелеш, летња резиденција првог румунског краља Карола I Хоенцолерна, налази се на падинама југоисточних Карпата у Румунији, недалеко од места Синаја, 120 km северно од Букурешта, а 60 km јужно од Брашова.

Дворац је подигнут на месту које је краљ први пут угледао 1866. године приликом посете манастиру Синаја. Планински предели Карпата толико су се допали краљу, да је 1872. године купио 5,3 km² земљишта и овај посед прогласио краљевским поседом Синаја, намењеном за ловиште и летњу резиденцију.

Изградњу дворца у стилу немачке неоренесансе започео је немачки архитекта Вилхелм Додерер 1875. године. Првобитне нацрте за изградњу дворца краљ није прихватио, јер су га превише подсећали на дворце Западне Европе, па је 1876. године одлучио да радове настави његов асистент Јохан Шулц де Лемберг. Краљ се определио за оригиналнију палату која личи на алпске виле, а која комбинује европске стилове, пратећи италијанску елеганцију и ренесансне линије немачке архитектуре.

Радови на изградњи били су успорени од 1877. до 1878. године због румунског рата за независност, да би након рата радови били настављени до 1883. године, када је дворац отворен краљевским балом. Након отварања дворца, радови су настављени до 1914. године, када је дворац добио данашњи изглед. На изградњи дворца стално је радило између 300 и 400 радника из разних земаља. Краљица Елизабета румунска записала је у свом дневнику:

„Италијани су били зидари, Румуни су градили терасе, Роми су били помоћни радници, Албанци и Грци радили су са каменом, Немци и Мађари били су столари, Турци су пекли циглу. Инжињери су били Пољаци, а Чеси скулптори. Французи су сликали, Енглези мерили, и тако се могло видети стотине националних ношњи и чути 14 језика, на којима су говорили, певали, псовали и свађали се, различитим

дијалектима и тоном, весели (радосни) спој (мешавина) људи, коња, упрегнутих волова и домаћих бивола.“

Процена је да је за изградњу дворца било потребно око 120 милиона америчких долара (у данашњем новцу).

Упоредо са изградњом дворца, грађени су пратећи објекти: одаје гарде, (Фоишор) ловачка кућа, кућа за послугу, кућа за дворске даме, кућа за баштована, краљевске штале, електро-центра, што је дворца Пелеш учинило првим дворцем у свету који је био снабдеван електричном енергијом. Вила Шипот изграђена је касније и у њој је био смештен архитекта Карел Лиман. Лиман је од 1889. до 1903. године надгледао изградњу Пелишора, модерније и умањене верзије главне зграде, будуће резиденције краља Фердинанда и краљице Марије.

Након присилне абдикације краља Михаи 1947. године, комунистичка власт преузела је комплекс Пелеш и отворила га за посете. Године 1953. Пелеш је проглашен музејом, а између 1975. и 1990. године читав комплекс био је затворен за све, осим особља задуженог за одржавање и чуваре. Занимљиво је да румунски председник Николаје Чаушеску и његова супруга Елена нису волели и нису често посећивали дворца Пелеш. Познати по навици да мењају изглед старих грађевина, одустали су од боравка у дворцу, након што им је особље задужено за одржавање дворца саопштило да је дрво у дворцу напала гљивица опасна по здравље људи. Дрво је заиста било угрожено, због влаге и непроветравања. Започети су радови на рестаурацији главног хола, а трпезарија у приземљу је замењена.

Након револуције 1989. године, комплекс Пелеш поново је отворен за посете. Неки од пратећих објеката данас се користе као хотели и објекти у којима се одржавају државне свечаности. Године 2006. влада Румуније вратила је дворца краљу Михаиу I румунском, али је и убрзо започела и завршила преговоре о повраћају дворца и његовом претварању у историјски споменик и музеј, који ће бити отворен за јавност. Дворца Пелеш годишње посети око 250.000 туриста.

Један од најлепших дворца Европе, Пелеш, грађен је од дрвета, камена, цигле и мермера. У основи има 3.200 m², више од 160 просторија, 30 купатила. Колико је дворца био модеран, сведоче подаци да је био први у потпуности електрифициран дворца у Европи, да има покретни кров, централно грејање, унутрашњи лифт, као и централно усисавање. Овде се могу видети богате колекције слика, скулптура, наоружања, тепиха, таписерија, посуђа, порцелана, прибора и предмета од злата и сребра. Посетиоцима је доступан музеј у подруму, као и први

спрат. Иако су изузетно значајни, горњи спратови нису доступни посетиоцима. О значају дворца и пажњи која се посвећује његовој заштити говори подаци да га чувају припадници полиције, просторије које посећују туристи опремљене су видео-надзором, а надгледају и их надзорници, док посетиоци на улазу морају да обују папуче, пре него што крену у разгледање дворца.

Почасни хол завршен је 1911. године под надзором Карела Лимана. Зидови су прекривени изузетном резбаријом у ораховом дрвету и другим врстама екзотичног дрвета. Простор који се пружа три спрата у висину украшавају барелефи и фигуре од алабастера, а посебно је занимљив покретни стаклени кров украшен витражима.

Дворац Пелеш

У две просторије изложена је изузетна колекција европског и оријенталног оружја. **Европско оружје** је изложено у већој просторији у којој је више од 1.600 примерака европског наоружања (од око 4.000 предмета из Европе и Азије, колико броји цела збирка). Предмети из периода од XIV до XIX века чине једну од највреднијих збирки

наоружања. Посебно су вредни предмети из Немачке из XVI и XVII века, а простор употпуњује и комплетан Максимилијанов оклоп за коња и витеза, јединствен у целој Румунији. У суседној просторији изложено је **оријентално оружје**. Овде се налазе претежно предмети из Азије (оклопи, сабље, јатагани, ножеви, кубуре, секире, копља и друго). Многи од ових предмета израђени су од племенитих метала, а украшени драгим камењем.

Флорентинска сала украшена је у стилу италијанске неоренесансе. Бронзана врата израђена су у Риму, у атељеу Луиђи Мањија, а велики мермерни камин са мотивима Микеланђела израдио је Паунацио. Има плафон од резбареног и позлаћеног липовог дрвета са два велика стаклена лустера.

Скулптуре у дворишту дворца

Маварска сала украшена је у шпанско-маварском стилу. У сали се налази намештај са утиснутим бисерима, фини персијски теписи из Сарука и отомански теписи из Испарте, источњачко наоружање и фонтана израђена од мермера из Караре.

Турски салон ствара атмосферу Отоманске империје. Теписи су из Смирне, месингани предмети из Персије и Анадолије, а зидови прекривени ручно израђеним тканинама, допремљеним из Беча.

Позориште са 60 места и краљевском ложом уређено је у стилу Краља сунца, Луја XIV, а зидове су муралима украсили Густав Климт и Франц Мач. У овој сали 1912. године приказан је први румунски филм „Независност Румуније“.

Маварска сала

Туристима су још доступне следеће просторије: **радни кабинет Карола I** са импресивним писаћим столом и одељком за пријем, **библиотека**, соба у којој је потписан уговор о неутралности Румуније у Првом светском рату, **литерарни и музички салон**, у којем се налазе чембало, клавир и харфа, **Венецијанска сала**, **сала са огледалима**, **трпезарија** у којој су изложени вредни предмети од сребра и кристала и која је лифтом повезана са кухињом испод ње, **Француски салон**, **спаваћа соба** са лустером од чешког кристала.

Дворац окружује **седам тераса** са статуама, које је израдио италијански уметник Рафаело Романели. Скулпуре од камена и мермера

из Караре, степеништа и мермером поплочане стазе, као и украсне вазе и фонтане, украшавају двориште овог дворца.

Познати светски државници и уметници посетили су овај дворец. Један од најпознатијих посетилаца био је Франц I Јозеф, аустро-угарски цар и један од најмоћнијих људи у свету тог времена. О свом боравку 1896. године, Франц I Јозеф је касније у писму записао:

„Краљевски дворец, поред осталих споменика, окружен је прелепим пределом са баштама на терасама, а све то је на ивици густе шуме. Сам дворец је импресиван са богатствима које је сакупио: стара и нова платна, стари намештај, оружје, стаклене витрине, све распоређено са укусом. Шетали смо по планини, након тога правли пикник на зеленој трави, окружени циганском музиком. Направили смо много слика, а атмосфера је била изузетно пријатна.“

Уметници Ђорђе Енеску, Сара Бернар, Жак Тибо, Васил Александри и други, били су чести гости краљице Елизабете румунске, која је позната и као књижевница Кармен Силва. И након пада монархије, дворец су посећивали истакнути гости. Ричард Никсон, Џералд Форд, Муамер ел-Гадафи и Јасер Арафат, само су неки од њих.

Дворец који је након завршетка изградње био најмодернији дворец Европе, лепотом архитектуре и ентеријера изборио се за значајно место на туристичкој карти Румуније. Прелепи салони, богате збирке уметничких дела и скулптуре у дворишту дворца окруженог шумом годишње привуку 250.000 туриста. Пелеш, најлепши краљевски дворец Румуније, очекује и вас.

Алекса Попадић

САВРЕМЕНА УКРАЈИНА

Независна Украјина, као држава настала је распадом СССР почетком 1992. године, тачније његовим прерастањем у Заједницу независних држава, чији је и Украјина данас члан. Са својих 603.700 km² она је по површини трећа (после Русије и Казахстана), а по броју становника (нешто испод 50 милиона) друга (после Русије) земља на постсовјетском простору. По густини насељености од око 85 ст/ km², је друга у Источној Европи, одмах после пренасељене Молдавије.

Административна карта Украјине

Украјина се граничи на западу са Молдавијом, Румунијом, Мађарском, Словачком и Пољском, на северу са Белорусијом, и на североистоку, истоку и југоистоку са Русијом. Украјина има излаз на Црно и Азовско море, као и на ушће Дунава. На основу тога Украјина има изузетно важан и повољан географски положај у односу на друге

државе источне Европе. Она обухвата широк излаз на северну обалу Црног мора, рачунајући и полуострво Крим, на западу има излаз на Дунав при његовом широком ушћу. У централном делу је важна река Дњепар, богатог хидрографског потенцијала, и са неколико вештачких језера у свом току. Заједно са Русијом дели Азовско море. На западу се наслања на обронке Карпата, поседујући на крајњем западу и Прикарпатску област која се налази са друге стране (западне) од овог значајног планинског ланца, што значи да географски, макар малим делом, улази и у средњу Европу.

У рељефном погледу Украјина је претежно низијска земља, мада има и планинских предела. Планински предели су на западу, то је тзв. Прикарпатска Украјина, односно Волинско-подолско побрђе. Висина Карпата у пограничној области према Румунији достиже 2.061 m. Поред тога на јужним обронцима Крима налази се планински венац (Кримске планине) са највишим врхом од 1.545 m. Низијски део Украјине представљен је продужетком простране Руске плоче или Источноевропске низије. Посматрано морфометријски, Украјина је једна велика равница, где се топографске неравнине ограничавају на неке долирске депресије. На северу се пружа зона пошумљене степе. Шума је у средњем веку била веома бујна и рецимо у XIII веку, служила и као заклон у доба татарских најезди, али са порастом становништва раскривање земљишта постало је неопходно. У XVIII веку, царица Катарина Велика спровела је, поред свих осталих реформи, и акцију крчења земљишта. Захваљујући квалитетном педолошком покривачу црници тј. чернозему (који је још широко распрострањен и даље на исток у Русији и у деградираном облику у северном Казахстану), украјинска пољопривреда има предиспозиције за врло високе резултате.

Украјина има претежно континенталну климу. Постоје прелази ка умереноконтиненталној, а у црноморском приморју су прелазни облици средоземне, нарочито на полуострву Крим. Средње јануарске изотерме су у континенталном делу земље од -7°C на североистоку до око -2°C на југозападу (Кијев $-5,6^{\circ}\text{C}$). У приморју Азова су око -2°C . У црноморском приморју су $0^{\circ}\text{C} - 2^{\circ}\text{C}$, а на Криму и до 5°C . Количина падавина се смањује у правцу истока и југоистока. На обали Црног мора, захваљујући климатским погодностима, узгајају се памук и пиринач, а на побрђу око Дњепра и винова лоза. Ветрови с Атлантског океана доносе на северу и северозападу више падавина па је тамо речна мрежа гушћа, крај шумовитији и мочварнији. У јужном делу Украјине падавина је мање, испаравање је веће, па је речна мрежа ређа.

Од река, највећа је и водом најбогатија река Дњепар. Дњепар пресеца Украјину на западни (Правобрежнаја Украјина) и источни део (Левобрежнаја Украјина). Дњепар је плован, а важан је и за наводњавање и располаже са $\frac{2}{3}$ водних снага земље. Од осталих река важније су Десна, Припјат и Доњец. Излаз Украјине на Црно море, где јој припада више од хиљаду километара црноморске обале, отвара јој путеве за Подунавље, Поволожје и Средоземље што је за ову државу од великог значаја. Захваљујући повезаности унутрашњих водених путева са околним морима (на северу са Белим и Баренцовим, на североистоку са Балтичким, на југу са Црним, Азовским и Каспијским) европски део бившег СССР има веома развијен водни саобраћај. И сама Украјина је у њега укључена, рачунајући и систем вештачких језера и канала, превасходно са Русијом и њеним главним водним дестинацијама у свом европском делу, попут Волге, Дона, Оке и др.

Украјина у демографском погледу има близу 50 милиона становника, или просечну густину насељености од око 85 ст/км². У западном делу земље, просечна густина станонвиштва је и преко 100 ст/км², с тиме да је сеоско становништво заступљено и до 70% популације, док је његов удео на нивоу читаве Украјине око 33%. На југоистоку Украјине аграрна насељеност опада, али просечна густина је веома велика захваљујући значајним индустријским центрима. Док су на северозападу само два већа града, дотле се у централним и јужним деловима државе јављају конурбације око реке Дњепра и у Донбасу. На северозападу државе то су Кијев (преко 2,5 милиона становника) и Лавов, бивши Жуковград (око 800.000 становника). На југу и југоистоку то су милионски градови Дњепропетровск, Одеса, Харков и Доњецк.

Посматрано кроз историју простор данашње Украјине су од старог века насељавала словенска племена, која су у раном средњем веку формирала снажну и велику државу Кијевску Русију која је приближно обухватала значајан део централног региона и северозапада данашње европске Русије, Украјину и Белорусију. Кијевска Русија је примила цивилизацијску основу од Источног Римског царства – Византије, укључујући и православно хришћанство. Најезда монголско-татарска у XIII веку је уздрмала Кијевску Русију, те натерала на подређен положај – плаћање данка значајан део њених простора. То су потом искористили Литванци и Пољаци који од краја XIV века ступају у државну унију, а у исто време запоседају просторе данашње Белорусије и највећи део Украјине. Украјина се постепено ослобађа и уједињује са Русијом, од половине XVII до краја XVIII века. Историјски

боравак ван Русије, одразио се на украјинско становништво, у извесним културно-националним специфичностима које су се неједнако испољиле по украјинским регионима, у зависности од историјског наслеђа. Источна Украјина која је мање била ван заједничке државе са Русијом, задржала је у највећем сверуски национални и културни идентитет. Када су у питању простори западно од Дњепра и све северније од Црног мора, ту долази више до изражаја украјинска индивидуалност, а они на крајњем северозападу, пре свега Галиција (изузетак је Закарпатје) су поред наглашене украјинске самосвести дошли и у позицију анимозитета према руском националном бићу и опортунитета према руској политици у целини. Уз то, југоисток земље је привредно развијенији, нарочито индустрија, енергетика и терцијални сектор, док претежно пољопривредни северозапад и поред врхунски развијеног и интензивног примарног сектора, трпи и аграрну пренасељеност.

Наведене поделе по украјинским регијама условљавају раседе које у случају јачих турбуленција могу да изазову додатне расколе, унутрашње поделе, па у крајњој линији и распад земље. Све ово додатно усложњава и утицај неких других сила на збивања у Украјини, пре свега САД, који се конфронтирају са оним доминантним проруским.

У Украјини се данас око 20% становништва изјашњава као етнички Руси, а за бар још толико је матерњи језик руски иако се на попису изјашњавају као етнички Украјинци. Око 90% становништва земље су православни, у највећем делу верници Украјинске православне цркве која је под јурисдикцијом Московског патријарха. До 10% становништва су унијати и они живе на крајњем западу земље. Званични украјински језик је источноукрајинска полтавска варијанта која је слична руском језику, док мали број Украјинаца, на крајњем северозападу има за матерњи језик западноукрајински дијалекат. У том правцу се и у политичком животу кристалишу репрезенти ових украјинских различитости па је Партија региона, као најјача политичка странка у земљи репрезент југоисточног дела Украјине, тзв. проруског, чији је лидер Виктор Јанукович. Умерени представник западне Украјине, је блок странака на чијем челу је актуелни премијер Јулија Тимошенко, која се залаже за украјински национални идентитет и уважавање интереса Русије и проруске половине земље. Најзад, најзападнији део репрезентује странка Наша Украјина и досадашњи председник Виктор Јушченко, коме истиче мандат и кога ће на тој функцији наследити после јануарских председничких избора 2010. на основу односа снага у бирачком телу Јанукович или Тимошенкова.

Украјина је привредно потенцијално богата и перспективна земља. Пољопривреда је грана која даје највише приносе по јединицама површине на постсовјетском простору, чему може да се захвали квалитетним земљиштем черноземом, повољним за аграр климатским условима и организовањем система наводњавања и других елемената поспешивања усева.

Распоред вегетацијско-педолошких и климатских појасева одразио се у распореду три типа аграрне производње који се налазе од северозапада према југоистоку. На северозападу се у првом реду узгаја раж, затим кромпир и лан, а тек онда пшеница, док се према југу у центру државе и према југоистоку, налази подручје пшенице, на северу јаре, а на југу озиме које се у интензивном плодореду измењују са шећерном репом и сунцокретом. Сасвим на југу узгајају се памук и пиринач. Данас је на северу земље шумовито и веома пространо Полесје, док се приближно од географске ширине Кијева простире огромна аграрна површина. Развијени су практично сви облици сточарства, посебно увођење интегрисаног узгоја стоке, заснованог на културама крмног биља и отпацима пољопривредне индустрије (шећеране, фабрике уља). Земља располаже са око 20 милиона грла рогате стоке, 16 милиона свиња, 20 милиона оваца и коза, 22 милиона коња, развијеним пчеларством и рибарством.

Индустрија је развијена у практично свим гранама, где посебну пажњу завређује Донбаска макрорегија, која достиже импресивне резултате у производњи угља, челика и гвожђа. Са њом се у Европи по обиму производње могу мерити практично само највеће индустријске макрорегије попут Рура у Немачкој, Шлезеје у Пољској, у Русији Кузбаса и Урала. Тешка индустрија и други важнији индустријски објекти су смештени у источном делу земље и око реке Дњепар.

Развијени су практично сви облици туризма. Најпопуларније дестинације су црноморско и азовско приморје. Најважнији туристички центри овог облика туризма су читава област Крима, затим шира ривијера Одесе где се налази више атрактивних дестинација и великих плажа. Зимски туризам је развијен на крајњем северозападу, на обронцима Карпата. Дњепар, Кијев и мноштво културно историјских споменика тог дела земље изазивају посебну пажњу, чему треба додати конгресни, али и ловни туризам развијен у више региона земље.

Украјина је са своје стране упућена на Русију у економском смислу, нарочито по питању највећег дела ресурса за индустрију и енергетског потенцијала. Ово се нарочито односи на нафту и гас коју

Украјина традиционално добија из руских извора преко цевовода (нафтовода и гасовода). Украјина представља и важну транзитну област према средњој и јужној Европи за Русију и део земаља ЗНД. Нарочито је развијен шински транспорт који има разгранату мрежу железничких пруга, а од путева највећу вредност имају два магистрална која пролазе по средини републике: у првом случају правца простирања север - југ од Одесе преко Кијева за Чернигов и Гомељ и даље на север за Псков и Санкт-Петербург који повезује Црно море са Балтичким; други пут иде око 50 паралеле од Лавова ка Харкову и даље ка Доњецку са наставком на југ Русије све до Закавказја. Украјина је солидно повезана и са средњом Европом копненим путевима, авионским саобраћајем и цевоводима, али они у саобраћајно привредном смислу немају ни изблиза онај значај као у случају наведених магистрала које воде ка Русији и Белорусији. Изузетак је систем цевовода, пре свега нафтовода и гасовода којим се највећи део енергената из Русије транспортују у средњу и западну Европу. Русија плаћа Украјини тарифу за транспорт гаса на запад која је као и цена руских енергената за Украјинце предмет договора. Последњих година у неколико наврата је долазило до неспоразума по том питању, па је у два случаја дошло до привременог прекида транспорта што је изазивало тренутну кризу у снабдевању енергената у највећем делу Европе. Како Русија врши изградњу два важна алтернативна правца снабдевања европских земаља енергентима – Северни и Јужни ток, Украјина ће временом изгубити монопол најважнијег транспортера руских енергената европским земљама, али ће и даље остати важан фактор у том правцу. Имајући при том у виду величину и значај Украјине као источноевропске земље, јасно је да су њени унутрашњополитички односи и спољнополитичка опредељеност веома важни за стабилност овог дела континента, па и Европе у целини.

Последњих година Украјина развија своје економске односе и са земљама Европске уније, укључујући и најближе суседе. Без обзира на политичке поделе у земљи где не постоји већинска спремност ка приближавању НАТО, однос ка Европској унији ужива посебне и опште симпатије. У исто време Украјина је члан ЗНД и неких других важних економских облика интеграција у којима учествује и Русија (попут Заједничког економског простора што је још недовршен пројект у којем учествују и Белорусија и Казахстан).

Др Драган Петровић

НА ЈЕДНОМ ОД КРАЈЕВА ЕВРОПЕ

Уколико се од Лисабона упутите ка северозападу, на удаљеност не већу од 30-ак километара, ступићете на тло једног од тринаест заштићених паркова природе који се налазе на простору Португалије. Како је до сада на територији Португалије проглашен само један национални парк Пенета-Гереш (Peneda-Gerês), несумњиво значајна, комплексна, уникатна, али и потенцијално угрожена природна богатства ове државе заштићена су и кроз систем паркова природе. Један од њих јесте и парк природе Синтра – Кашкаиш (Sintra – Cascais), заштићен на површини од 145 km² још 1981. године, кроз чије природне и културне разноврсности и знаменитости путујемо.

Природно језгро заштићеног подручја чини гранитни масив Синтра (Serra de Sintra) који се простире правцем исток - запад на дужини око 16 km. Настао у бурној геолошкој историји пре приближно 90 милиона година, овај еруптивни масив представља окосницу за накнадно ерозивно деловање моћног океана и многих речних токова, од којих је сигурно снага реке Тежо најзначанија. Иако се највиша тачка масива Синтра налази на само 529 m надморске висине (врх Cruz Alta), она се маркантно и интригантно издваја из окружујућег уравњеног пејзажа и подстиче посетиоце да га обавезно „освоје”. Под условом да врх Високи крст освојите по ведром дану, погледом можете да обухватите пучину Атлантског океана на западу, скоро бескрајно широко естуарско ушће реке Тежо на југу, као и густо насељене пределе на истоку и северу које указују да су привлачна моћ блиског Лисабона и употребна вредност плодног земљишта добро препознати као предности за формирање густе мреже бројних мањих насеља.

Ка мору најистуренији део полуострва јесте рт Рока (Cabo da Roca). Он је уједно и најзападнија континентална тачка европског копна. На ту чињеницу посетиоце упућује и једноставан споменик на којем су сем записа о географским координатама ка океану најистакнутије тачке овог рта, 38°47' N и 9°30' E, уклесани и стихови чувеног португалског песника Луиша Камоеша из 16. века: „*Овде где се земља завршава, а почиње море*”.

Са његових усправних литица, високих и до 140 m, упућујемо поглед ка наизглед безграничној и у игри ветра и таласа непрестано немирној и бучној води Атлантског океана. Још из доба Римског царства, овај рт је представљао важну реперну тачку (*Promontanum magnum*) ка којој су се оријентисали морепловци. Записано је да се иза овог рта налази Месечева планина (*Lunae Mons*), према легенди уточиште богиње лова и Месеца Дијане која је живела у побрђу Синтре. И током доба великих географских открића рт Рока је имао важну улогу. Представљао је тзв. стену Лисабона, односно маркантан природни путоказ морепловцима да су надамак тог значајног, богатог и инспиративног града. У функцији осматрања прилика на пучини, још од 1772. године када је изграђен, налази се и данас у функцији, светионик, достојанствено усправан и усамљен, пркосећи честим временским непогодама и непрестаном хуку морских таласа.

Еродиране снажним таласима Атлантског океана, вертикално из морске пене издижу се стрме обалске стране, разнобојних и по облику маштовитих стеновитих плећа. Упечатљиву визуру недалеко од најистуренијег рта има и тешко приступачна вертикална група стена, чаробна у својој стамености и неочекиваној црвеној боји пешчара, која издалека делује као да брижно бди над меком пешчаном плажом и штити је од снаге и беса силовитог океана. Локалитет познат као Медвеђа стена (*Pedra da Ursa*) атрактиван је део не само геоморфолошког наслеђа овог парка природе, већ и локалних предања. Према легенди, након периода оштре и хладне климе, медведица је одбила наређење богова да са повлачењем ледника заједно са младунцима мигрира ка северу. Гнев богова их је претворио у камен, који ће за казну вечно бити на удару моћних таласа. Након тога, како легенда казује, на овим просторима су медведи заувек изгубили своје станиште. Медвеђој стени не можете лако прићи, али ћете сигурно након дуготрајног и обазривог спуштања низ уске и стрме стазе, осетити неизмерно уживање и мир у контакту са импозантним каменим скулптурама, меким песком, погледу ка пучини без краја. Ушушкани у једноставном миру и лепоти који вас окружују, чак и када вам океан делује најмирније, као да је најзад постао лењ и поспан, он ће вас неочекивано и неизбежно запљуснути. Намерно необазриви и неспремни на његову снагу и динамику, отресате капљице воде и честице песка са одеће, задовољни и срећни што посредно на својој кожи, осећате снагу и енергију која може досегнути чак и до обала удаљених континената.

На овом локалитету снажни утисци се нижу један за другим. Није неопходно да поседујете изражену радозналост истраживача природњака, једноставно не можете а да се не запитате која је то тако

Медвеђа стена

пркосна и упорна биљка која успева да изгради непрекидан и скоро једноличан зелени тепих, који доспева чак и до најтеже приступачних литица. Стрме клифове обраста непрегледан покривач ледене траве или хотентотске смокве (*Carpobrotus edulis*), сукулентне биљке која је заједно са лађама морепловаца доспела на обале Средоземља и Атлантског океана из далеке Јужне Африке. Пренета у Европу како би послужила у декоративне сврхе и улепшала паркове и вртове у поседу племства, ова биљка је убрзо показала да људи ипак не могу

господарити њеним распрострањењем. У условима суптропске климе, издашно напајана влажним ваздухом са океана, она се више него лако адаптирала на новим стаништима. Њена агресивна способност брзог ширења ареала, за само неколико стотина година, ледену траву је произвела у доминантну врсту која у свим годишњим добима даје флористички печат овим пределима. Цвета у јарким жути, розе или наранџастим тоновима, обилно рађа јестивим плодом који подсећа на смокву, а велику предност за инвазивно ширење животног простора има и захваљујући томе што

су њени сочни плодови изузетно укусна храна глодарима. Ледена трава ублажава стрме литице, чини их мање застрашујућим у свој њиховој грубој форми и стрмом стрпоштавању ка океану који никада не мирује.

Присуство сведено на све мање површине станишта, захваљујући благонаклоној клими и плодном земљишту чије је гостопримство „злоупотребила” ледена трава, још увек имају све угроженије врсте аутохтоне флоре. Врсте дивљих каранфила (*Dianthus cintranus*) и ловорика (*Daphne laureola*), ириса (*Iris lusitanica*), травуља (*Armeria pseudarmeria*), дивизми (*Verbascum litigiosum*), божиковине (*Ilex aquifolium*) сада настањују само фрагменте некада већих и стабилнијих станишта и стављене су под приоритетни статус заштите. И аутохтоне дрвенасте врсте као што португалски храст (*Quercus faginea*), храст оштрика (*Quercus coccifera*), црника (*Quercus ilex*), плутњак (*Quercus suber*), маклен (*Acer monspessulanum*), мастика (*Pistacia lentiscus*), маслина (*Olea europea*) и приморски бор (*Pinus pinaster*) имају данас потиснута и сужена станишта, захваљујући дугом историјском периоду антропогене измене предела.

Дворац Пена

И нескромна разноврсност света животиња сведочи о додиру разноликих климатских, педолошких и вегетацијских утицаја који су допринели настанку станишта за бројне врсте. Иако је савремена фауна сисара овог простора сиромашнија за врсте као што су медведи, вукови, видре, јелени и зечеви, у њеном саставу ипак се налази преко тридесет других врста. Међу њима су лисице (*Vulpes vulpes*), ласице (*Mustela nivalis*), јежеви (*Erinaceus europaeus*) и ровчице (*Sorex granarius*), али и за европски простор ендемичне генете (*Genetta genetta*) које насељавају брежуљкасто побрђе Синтре и ретке врсте слепог миша - медитеранског потковичара (*Rhinolophus euryale*). Небом над ртом Рока и побрђем Синтре господари преко 160 врста птица које за своја станишта и гнездилишта бирају одговарајуће литоралне и брдске пределе. На основу стања угрожености и све мање бројности популација издвајају се ђубасти корморан (*Phalacrocorax aristotelis*), модрокос (*Monticola solitarius*), бела чиопа (*Apus melba*), планински орао (*Hieraetus fasciatus*), сиви соко (*Falco peregrinus*), ветрушка (*Falco tinnunculus*), пољска еја (*Circus cyaneus*), сова буљина (*Bubo bubo*) и др. Међу ретким и угроженим представницима херпетофауне и ихтиофауне овог парка природе истиче се врста змија отровница (*Vipera latastei*) и рибе из рода скобаља (*Chondrostoma lusitanicus*).

Иако рт Рока симболизује крајњу тачку парка природе Синтра – Кашкаиш, за највећи број посетилаца он представља тек почетак велике истраживачке авантуре кроз богато природно, историјско и културно наслеђе овог предела. Најстарији трагови настањености ових предела потичу још из раног бронзаног доба, а потом и римског периода о чему сведоче не тако ретки археолошки остаци мегалита, гробница, бунара, складишта за храну, силоса и др. Привлачност истих локалитета у побрђу Синтре, препознали су и искористили за формирање својих насеобина и некадашњи господари Иберијског полуострва, Мавари. И данас задивљује градитељско умеће, витка елеганција и савршена позиционираност остатака маварског утврђења из 8. века са којег се пружа упечатљив и безграничан видик ка обали и пучини Атлантског океана на западу. Скоро три века, ово утврђење је представљало неосвојиво упориште у одбрани арапских културних и верских тековина на овом делу Европе. Тек са почетком 12. века када га освајају хришћански ратници, оно губи важну одбрамбену функцију.

Простор Синтре је и надаље имао значајну улогу у стварању националног и историјског идентитета Португалије. Ипак, све до средине 19. века културно наслеђе овог простора није добило неки нови

и непоновљиви објекат који би засенио истакнуту вредност маварске тврђаве. Међутим, средином 19. века, тадашњи португалски краљ Фердинад II је одлучио да искористи дар знаменитог пруског архитекте Ешвајга и да на месту оронулог средњовековног језуитског манастира подигне задивљујућу палату, дворца Пена, ремек дело португалског романтизма. Грађен у смелој и никада до тада примењеној мешавини уметничких и архитектонских стилова, само на први поглед нескладних облика, орнаментике и боја, често на ивици кича, и на екстеријеру и у ентеријеру дворца Пена истовремено препознајемо и староегипатске, маварске, оријенталне, ренесансне и елементе готске традиције. Све је још увек у самом дворцу и његовој околини остало у привидно неизмењеном стању, тј. онако како је било 1910. године када га је по проглашењу Португалије републиком, напустила краљица Амелија. Лепота дворца није усамљена у односу на окружење. Он је ушашкан у необичан парк, пројектован и припремљен за интродукцију око 150 дрвенастих врста неаутохтоних за предео Синтре. Шетајући парком уживате у вечно зеленој свежини живописних врста које воде порекло из атлантског, медитеранског и макаронезијског флористичког поднебља. Ваздух је испуњен продорним и освежавајућим мирисима еукалиптуса које распршују океански ветрови, чемпреси, приморски борови и разне врсте акација су свако мало у видокругу, а змајево дрво нас подсећа да се не тако далеко у правцу запада можемо преко океана отиснути до његове макаронезијске постојбине. На простору Синтре утисак лепоте, достојанства, богате традиције и великог труда да се кроз градитељство постигне уникатан склад са природом, није усамљен само на примеру дворца и парка Пена. Њима се у средишту места придружују и репрезентативни објекти Краљевске и Монсерат палате. Из тих разлога, нема места сумњи зашто се историјско и културно наслеђе Синтре од 1995. године налази на UNESCO листи светске културне баштине.

Све је на простору Парка природе Синтра - Кашкаиш на граници између бајковитог и реалног, мистичног и романтичног, настало у хармонији са моћима издашне и силовите природе, и људског знања, поштовања и дивљења према њеним вредностима. Боравак на овом рубу Европе сигурно ће вас уверити да не постоје ограничења у креирању лепоте како у природи, тако и у људској машти и стваралачким способностима.

Др Снежана Ђурђић

КРАЉЕВИНА МАРОКО

„Мароко потсећа на велико стабло чији су корени дубоко везани за Африку а чије гране њишу ветрови који дувају из Европе ” (Хасан II, краљ Марока, 1961 – 1999.)

Од Средоземног мора до врелог песка Сахаре преко Високог, Средњег и Анти Атласа па све до Атлантског океана простира се Мароко. Црвена земља из које се црпи бескрајна енергија. Земља поморанци, мистериозних девојака, 3.500 km морске обале, дете Сахаре.

Узбудљива, егзотична и мистична земља у којој се арапска традиција испреплиће са живописним афричким обичајима и чини јединствену мешавину култура, која одушевљава свакога на први поглед и корак. Чим проходите по овој земљи заљубићете се у њене фасцинантне мирисе, у традицију, у боје и људе који ће трчати за вама и нудити вам да купите апсолутно све. Највећа и најпознатија од три афричке краљевине раздвојена од европског копна само 15 km широким Гибралтарским мореузом је земља са многобројним и јако израженим природним и друштвеним контрастима.

У истим границама су плодне равнице, преко 4.000 m високи врхови Атласа, зелене оазе усред непрегледне Сахаре, готово 3.000 km атлантских и преко 500 km медитеранских обала, и предивни предели на обронцима Средњег Атласа који необично подсећају на алпске пејзаже по којима је Мароко прозван „афричком Швајцарском“.

Неизмерно богати и крајње сиромашни живе на истом простору, уједињени истом вером, са заједничким предводником нације, младим и предузимљивим краљем Мохамедом VI чији се славни преци, владари Алауитске династије смењују на мароканском престолу више од 350 година.

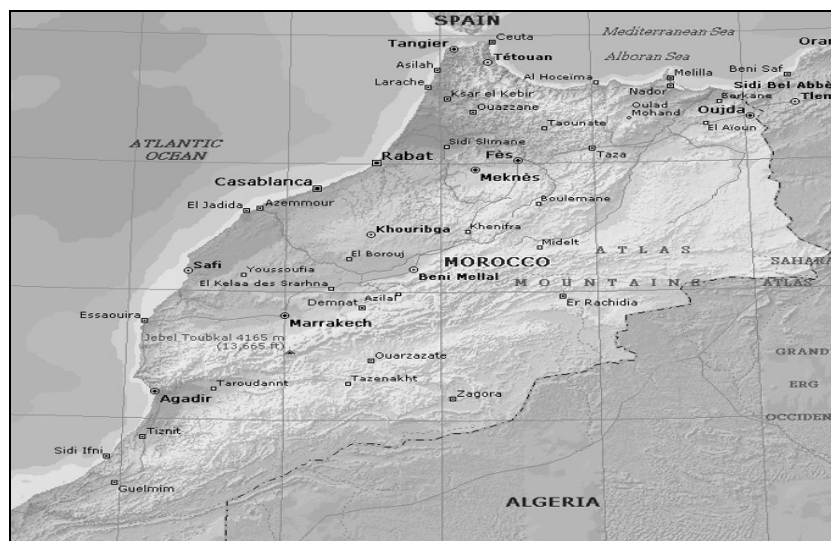
Обичан свет, љубазан, непосредан и гостољубив, данас ни у чему не потврђује уврежену представу о Мароканцима као „рођеним“ војницима, који су репутацију стекли као неустрашиви средњовековни ратници и освајачи а неоспорно је потврдили у новије време као истрајни побуњеници у борби против окупационих власти али и као одважни борци у редовима француских колонијалних дивизија и шпанске Мароканске легије.

Поред космополитске Казабланке, једне од најлепших афричких

лука, чије име изазива романтичне асоцијације, незаобилазна места у посети овој занимљивој и разноликој земљи су древни „царски“ градови Рабат, Фес, Маракеш и Мекнес чије се време оснивања, процвата или примата у прошлости увек поклапало са „златним добом“ неке од шест великих мароканских династија. Мароко је последња оаза оријенталног света. Егзотични мириси, плесови, заборављени занати и мистична архитектура уводе посетиоце у тајне „1001 ноћи“.

Мароко или *ел Магреб*, са значењем на арапском „тамо где сунце залази“ градили су династије Идрисида, Алморавида, Алмохада, Меринида, Сади од 8. до 18. века. Смештен је у северозападној Африци, у подручју Магреб на обалама Атлантског океана и Средоземног мора.

Гибралтарски мореуз и његових 15 km ширине заправо су и раздаљина од Марока и копна Европе. Са шпанске обале, Мароко је капија Африке. Земља Магреба. Мароко је највећа и најпознатија афричка краљевина. Са површином од 446.500 km² коју заузима, краљевина Мароко је 56. земља света, по броју становника рангирана је на 36. позицију.

Карта Марока

Атлански океан на западу и Средоземно море на северу чине природну границу у односу на модеран свет, док на југу и истоку,

Сахара и обронци планине Атлас, пружају границу са Алжиром и Мауританијом. Дужина копнене границе Марока износи 2.017 km. Граница са Алжиром износи 1.559 km, са Западном Сахаром 443 km, са Шпанијом – Сеутом 6,3 km и Шпанијом – Мелилом 9,6 km. Дужина обалне линије Марока је 1.835 km.

Од сунчаних обала Дел ел Беиде, како су још у седмом веку Арапи назвали Анфу, до високог Атласа, у освојени ел Магреб Арапи су увели арапску културу, језик и ислам. До освајања независности 1956. године Мароко је био и турски и енглески, и шпански и француски.

Краљевина Мароко има око 33 милиона становника, различите боје пути која постаје све тамнија према југу, од којих су приближно две трећине арапског, а једна трећина берберског порекла. Некада веома утицајне и неупоредиво веће заједнице досељеника, свеле су се на стотинак хиљада Француза, око шест хиљада Јевреја и пар хиљада Шпанаца.

Мароко зарад чудесних пејзажа још зову и “афричком Швајцарском”. Али његова богатства су уз све друго “царски” градови као сведоци постојања и моћи шест великих мароканских династија. Рабат је главни град Марока. Град у коме је краљевска породица. Град у којем се на префињен начин сударају прошлост и садашњост.

Поред царских градова Рабата, Тангера, Маракеша и Феса, а који подразумевају један од главних разлога за посету овој афричкој земљи, најпознатија је свакако космополитска Казабланка. Казабланка (Casa Blanca, „Бела кућа”) или оригинално арапски Дар ел Беида, највећи је град Краљевине Мароко у којем живи око 3,5 милиона становника. Истовремено то је „капија Марока” на Атлантском океану.

Најважнија карактеристика положаја Марока огледа се у томе што излази на обале Средоземног мора и Атлантика као и на Гибралтарски мореуз. Управо овај положај дао му је повољан геосаобраћајни потенцијал за развој свих видова саобраћаја и туризма.

Природа је пуна контраста. У истим границама су плодне равнице, преко 4.000 m високи врхови Атласа, зелене оазе усред непрегледне Сахаре, готово 3.000 km атлантске и преко 500 km медитеранске обале, и предивни предели на обронцима Средњег Атласа који необично подсећају на алпске пејзаже.

Географски гледано, Мароко је претежно планинска земља. Венци Анти Атласа, Високог Атласа и Средњег Атласа нижу се од северозапада ка југоистоку земље а стеновит масив Риф на северу стрмо се спушта према Средоземном мору. Плодне равнице пружају се дуж Атланског океана а на југу је непрегледан Сахара са пешчаним динама

која на још један начин осликава Мароко као земљу различитих географских карактеристика.

Већи део Марока чине висије, па је просечна надморска висина земље око 800 m. Три правца пружања Атласа, Високи, Средњи и Анти условно деле источни део Марока од атланског приобаља на западу. Атлас са кога дувају ветрови и на чије литице се лепе облаци сахарског песка одваја атлантски део Марока од сахарског, Казабланку и краљевски Рабат од царског Маракеша, Феса, Мекнеса. Риф планине пружају се на северу дуж средоземне обале. Планински венац Риф у геолошком смислу представља део Европе односно Иберијског полуострва, који се од ње одвојио и сјединио са Африком у терцијару (настао алпским набирањем). Риф је претежно кршевит.

Атлански Мароко чине равнице, формиране од танког талогa и висоравни формиране од грубих наслага. Долина реке Себу, која се налази на северозападу између Рифа и линије Рабат – Фес, јесте велика алувијална равна, а њено главно пољопривредно средиште је у равници Гарб. Јужно од ове линије Рабат – Фес, између Атласа и Атланског океана простиру се бројне равничарске мароканске мезете (изграђене од кристалних шкриљаца, које покривају млађе претежно кречњачке насlage). Мароканска мезета обухвата равницу Сајс (између Феса и Маракеша) и широке равнице Схауиа, Дукал и Абде (јужно од Казабланке). Између венаца Високог и Анти Атласа смештена је долина Сус. Мароко има кањоне Тодра дубок до 300 m, Добес, Драи и Зиз.

Средоземна обала простире се од Тангера до Саидије. Атланска обала пружа се од рта Спартел све до Западне Сахаре. Мароканска обала није разуђена и има тек неколико природних лука. Пре изградње модерних лука велики пешчани наноси и стеновити гребени отежавали су приступ бродовима.

Неплодне регије јужно и југоисточно од Атласа представљају северозападне обоне Сахаре. Предсахарски равничарски простори грађени су претежно од палеозојских наслага. Сахарски Мароко има изузетне пејзаже, замак од песка, односно Аит Бен Хаду у Уарзагау, заштићен од стране UNESCO.

Клима Марока је разнолика с обзиром на рељеф и пространство територије под утицајем је Атланског океана, Сахаре и планине Атлас. Уз обалу северног дела Марока клима је медитеранска, а у унутрашњости нешто оштрија, са хладним зимама и топлијим летима. У региону Рифа је алпска клима, која идући према унутрашњости прелази у континенталну. На југу и истоку клима прелази у степску и

полупустињску, док на самом југу влада пустињска клима. Велики градови су већином у зонама атланске или медитеранске климе, које карактеришу дуга и топла лета, благе зиме и веома лепо време, готово без падавина, у пролеће и у јесен. У унутрашњости се јављају веће разлике у температурама, зиме су релативно хладне, а лета врло топла.

На површини од 446.550 km² живи око 33 милиона становника, од којих су приближно две трећине арапског, а једна трећина берберског порекла. Некада веома утицајне и неупоредиво веће заједнице досељеника, свеле су се на стотинак хиљада Француза, око шест хиљада Јевреја и пар хиљада Шпанаца.

Међу четири царска града, престоница Рабат је највећи, са око 1,7 милиона становника. Најмногољуднији град и највећа мароканска лука је Казабланка са 3,5 милиона становника. На територији Марока просечна густина насељености износи 72 ст/km². Званични језик је арапски, а у широкој употреби је као „други језик” француски и енглески.

Већинско становништво чине Арапи, а не Бербери иако су староседеоци. Њих највише има на подручју Атлас планина и региону Суса (око и у Агадиру), као и на северу, у региону Риф. Већина Мароканаца (око 80%) је берберског порекла, иако данас број становника који говори берберски језик чини мањину која се процењује на 30-40%.

Мароком господаре краљеви више од 360 година. Данас влада млади краљ Мохамед VI по угледу на модерне европске Монархије. Краљевски градови Маракеш, Фес, Мекнес и престоница Рабат, су највећа атракција ове земље. Сви су настајали у бедемима медина у којима се вековима ништа не мења. Унутар њих, у лавиринту уских улица, живот ситних занатлија и трговаца одвија се у потпуно другом вртлогу времена, а само неколико корака даље, налазе се раскошни булевари, зграде модерне архитектуре и луксузни хотели.

Староседеоци Марока су берберска племена а први дошљаци су били Феничани који су још у 9. веку пре наше ере на средоземној обали основали своје трговачке станице. Римљани су у првом веку освојили земљу и изградили многе углавном лучке градове и утврђења, међу којима су најзначајнији Тингис (данашњи Тангер) и Волубилис.

После рушилачког похода Вандала у 5. веку уследила су византијска освајања. Арапи су коначно заузели територију Марока 682. године и донели нову веру, језик и културу.

Мароком су у наредних девет векова владале домаће, углавном добро организоване, ратнички и градитељски усмерене династије. Под

Идрисидима, већ у 9. веку Мароко се ослободио централне власти Багдадског калифата и образовао потпуно самосталну државу са седиштем у Фесу.

Под династијама Алморавида у 12. веку а затим Алмохада у 13. веку, уједињен је цео западни муслимански свет и освојена су огромна пространства од југа Шпаније до Триполитаније и Киренаике, у данашњој Либији. Иако су у 15. веку заузели источне делове те велике државе, Турци никада нису успели да заузму територију Марока. Од средине 17. века до данас, под непрекидном управом владара из династије Алауита, земља је прошла тежак период нереда и феудалне анархије у 18. веку и деценије војног и политичког притиска великих сила крајем 19. и почетком 20. века.

Највећи део Марока је заузела Француска 1912. године, принудивши га да пристане на уговор о колонијалном протекторату.

Користећи међународне прилике и ратове Француске у Индокини и Алжиру, Мароко се изборио за своју независност 1956. године под султаном Мухамедом бин Јусуфом који је постао краљ Мохамед V. Његов син Хасан II владао је земљом од 1961. године готово четири деценије, настојећи да поштује традиционалне норме и обичаје а да увођењем реформи и модерног законодавства, изврши транзицију земље по узору на европске државе. Садашњи краљ Мохамед VI, амбициозан, образован и као његов отац европски оријентисан, управља земљом од 1999. године.

Традиција краљевских градова потиче још из 8. века када је свака династија градила град и опасавала га зидинама. Унутар зидина налазило се све потребно за живот и сигурност становника, а сам град састојао се од медине и цитаделе (касбаха).

Посебну атракцију у Мароку ипак представља стари краљевски град Фес који је и религиозно средиште, али и културни центар будући да су у њему смештена сва највреднија уметничка дела у Мароку.

Град Фес најстарији је и најизворнији краљевски град Марока, данас религиозно и културно средиште земље Три различита дела града као да живе свој живот, потпуно одвојени један од другог. Стари Фес, са својом је Медином једно од највећих средњовековних средишта света, нови Фес је нешто је новији део града, као и модеран део града настао под француском влашћу 1916. године.

Уласком у стари Фес кроз врата Баб Боу Јелоуд, као да се улази у свет из „1001 ноћи”, исламско-арапску верзију средњег века где време као да је стало. Улице су прави мали средњовековни лавиринт, препун

ресторана, мануфактура, трговина и џамија. Караиоун џамија у центру старог града знак је важности града; изграђена око 860. године место је на којем се налази и једно од најстаријих исламских школа.

Маузолеји великих династија не заостају у лепоти за палатом истог владара. Маузолеј династије Сади, једне од последњих у Мароку, саграђен је од мермера, украшен мајоликом, фајансом, тиркизно зелене и окер жуте и кобалтно плаве боје.

Читав дан је потребан да се посети предивни Маракеш, краљевски град, у којем нема трагова осталих култура као у другим градовима, али зато су ту национални споменици културе попут Коутубија музеја, палата Баија или Градске опере. Ту је и Ессауора која лежи уз сами Атлантик, а град је стваран у маварском стилу и најживописније је место у земљи. Овде су се на једном месту испреплеле две различите културе, континентална и приморска и то на својствен начин, јер је свака понаособ задржала своју аутентичност и идентитет. Иако се у њему налази највећа мекка унутар које живи око 800.000 становника, Маракеш није град историјских споменика и грађевина; његова лепота садржана је у динамичној и живахној атмосфери којом одишу улице и тргови и откривају праву чаролију оријента.

Централни трг Маракеша, Дјема ел Фна најживописнији је и најужурбанији трг афричког континента. Велико пространство трга додатно наглашава 70 m висок минарет џамије Коутубија, изграђене почетком 12. века и идеалним примером мароканско-андалузијске архитектуре.

Палата Баија, грађена у деветом веку седам пута је рушена и обнављана и данас подсећа више на раскошни музеј исламске уметности него на палату. Резбарена кедровина, арабеске, декорације у природним, биљним бојама отпорне су на невреме и на време које тече.

Од знаменитости Маракеша се издвајају још и Гробница Сиди бен Абеса, Светилиште Сиди бен Слиман ел Џазоулија, Градске зидине и капије Баб Агнау (близанац капија капији у Рабату – Баб Удаја), Баб Агхнат, Баб Ајлен, Баб ел Кхемис, Баб ел Роб, Баб ел Џадид, Музеј Маракеша – смештен у Дар Менахби палати из 19. века;

Трг Дјема ел Фна је центар, симбол Маракеша вековима, трг под заштитом UNESCO који је до 19. века био „губилиште“ за градске криминалце (и до 45 људи у току дана је бивало погубљено на овом тргу), изјутра велика пијаца, а у вечерњим сатима вашарска забава.

Котубија џамија или „џамија продаваца књига“, розе џамија са минаретом, ремек делом алмохадске архитектуре, високим 70 m, на

основу кога је пројектована Хасан кула у Рабату и минарет Џамије Хасана II у Казабланци.

Бади Палата је данас палата празних соба, некада чудо у муслиманској архитектури и свету, саграђена од италијанског мермера, ирског гранита и индијског оникса.

У Казабланци, граду најпознатијем по истоименом филму, свакако би требало видети џамију Хасана II једну од највећих муслиманских џамија у Африци. Смештена на самој обали Атлантског океана, велелепне је архитектуре и димензија, раскошно украшена, пре свега оригиналним мозаицима. То је једина мароканска џамија у коју је улазак допуштен и немуслиманима. Иако је реч о савременом здању, она савршено заокружује мароканско наслеђе како архитектуре тако и разноврсних примењених уметности, од керамике до клесарства и ћилимарства. Уз то, управо је џамија у Казабланци највећа на свету па је и због тога вредна обиласка (осим петком и у време клањања, туристички обилазак могућ је сваки дан).

Парк Арапске лиге, катедралу Св. срце коју су подигли Французи по угледу на истоимену цркву на Монмартру у Паризу, стару Медину - оријентални део града са мноштвом базара, тезги, мирисима оријенталних зачина.

Најмлађи краљевски град, Мекнес, познат је по надимку „марокански Версај”. Основао га је Мулау Исмаил, који је крајем 17. века Мекнес уздигао до главног града земље. 40 km дуге зидине раздвајају стари и нови део града, а доказ некадашњег сјаја и богатства краљевског града једна су од најимпресивнијих монументалних врата целог Марока, Баб ел-Мансоур.

У Рабату, бројни споменици обележавају стари део града – утврђења из 12. века, градска врата и минарет џамије Хасан само су мањи део наслеђа. У новијем делу града налазе се прекрасна султанова палата и краљевски двор, модерне четврти и раскошни паркови. Вредан посете је и Андалузијски врт који се налази унутар Касбаха (цитаделе) и пружа прекрасан угођај уз поглед на океан.

У раскошним здањима царских градова само се може потврдити чињеница да су арапски доприноси људској култури и цивилизацији у области архитектуре, математике, медицине и поезије велики.

Маја Цала

БОСТОН

Бостон је најстарији амерички град, основан 1630. године као мало насеље првих досељеника, пилгрима, а данас је водећи научни, образовни, културни и економски центар Америке. То је главни, а са својих 590.000 становника и највећи град државе Масачусетс која се простира у источном делу Сједињених Америчких Држава.

Бостон се налази на крајњем североистоку САД, на 42°20' с.г.ш. и 71°06' з.г.д. Смештен је на обали Атланског океана, а кроз град протиче река Чарлс. Површина града је 232 km², од тога је 40% под водом. Некада су на простору данашњег града била три брда, а окол мочваре. Два брда, као и половина трећег су искоришћени за исушивање и затрпавање мочварног земљишта. Просечна надморска висина Бостона је око 5 m.

У близини Бостона се налази неколико већих градова који се простиру јужно од њега и то су Њујорк, Филаделфија и Вашингтон. Град је добро саобраћајно повезан са остатком САД мрежом савремених путева и пруга, а преко аеродрома и луке и са остатком света.

Бостон лежи на обали Атланског океана који представља спону са Европом и пут преко кога су први досељеници пристизали у Америку. Од XVII века, од када постоји лука, океан је био њен извор опстанка. Рибарство, лов на китове, касније и трговина, створиле су од Бостона једну од најзначајнијих лука на источној обали САД.

Massachusetts Bay је залив Атланског океана, са јединственим обликом који даје карактеристичан изглед обали. По њему и саму државу Масачусетс зову *Bay State* – Заливска држава. Залив се увлачи 65 km у копно, на северу је оивичен полуострвом *Cape Ann*, а на југу полуострвом *Cape Cod*, тј. *Cape Cod* заливом који се сматра делом Масачусетс залива.

Прави бисер Бостона су *Boston Harbor Islands*. Обухватају 34 острва која леже у облику слова С, и пружају се неколико километара од центра Бостона. Њихова величина је од 0,5 до 110 ha, и мада се налазе у непосредној близини града задржала су велики степен изолованости. *Georges Island* служи као улаз у законом заштићен *Boston Harbor Islands State Park*. Овде се налази бесплатни водени такси који саобраћа до

осталих острва. Посете су могуће од маја до октобра. На овом острву као и на острвима *Lovells* и *Peddocks* се налазе тврђаве из периода Грађанског рата које су служиле за одбрану града. Острва су позната по лепим плажама, разноврсном дивљем свету као и по разним манифестацијама које оживљавају историју или су посвећене посматрању и проучавању дивљих птица и дрвећа. Већина острва није отворена за посетиоце и представљају гнездилишта за неколико врста галебова и корморане.

Климу Бостона најбоље описује изрека: „Ако ти се не свиђа време, сачекај минут”. Бостон има влажну континенталну климу са топлим летима и хладним зимама. Време је пуно изненађења, подложно изненадним променама током целе године, а велике температурне разлике се могу догодити у само неколико дана. Средња годишња температура ваздуха износи 11°C. Лета су углавном сунчана, топла и влажна, са просечним јулским температурама око 23°C. Зиме у Бостону су хладне, влажне, ветровите, са снежним падавинама, а најхладнији месец је јануар са просечном температуром од -1°C. На Бостон годишње падне око 1.080 mm кише. Ветрови дувају током целе године. У току летњих месеци преовлађује топао источни и југоисточни ветар, а у току зиме веома хладан ветар из правца северозапада.

Град Бостон лежи на реци Чарлс која га одваја од Кембриџа и Чарлстауна. Ова мала, реалтивно кратка, свега 129 km дуга река извире из језера Ехо у Хопкинтону. Река тече ка североистоку и пролази кроз 22 града и варошице у источном Масачусетсу. Пре него се улије у Бостонски залив са севера прима притоку реку *Mystic*. У реци живи двадесетак врста риба. Интересантне су две врсте харинги које сваког пролећа из мора пливају узводно уз реку да би положили јаја и при томе се пењу уз мердевине посебно постављене за њих на свакој од пет низводних брана. Пре доласка Енглеза, Индијанци су јој дали име Река која кривуда и користили су је за рибарење и транспорт. Данас је подручје око реке Чарлс у Бостону скоро у потпуности људских руку дело, али је то и станиште за стотинак врста животиња и посебних биљних врста које су врло значајне за екосистем читавог региона. То је једно од најбоље испланираних предела у САД, тако да се дуж 31 km обале налази више од 20 паркова.

Уз реку се на дужини од 5 km протеже парк *Charles River Esplanade*. Овај најпопуларнији бостонски парк је настао пре једног века затрпавањем мочварног земљишта, са идејом да се становницима омогући приступ реци и рекреација и на води и на копну. У Бостону се

налази и најстарији градски парк *Emerald Necklace*, пројектован још 1897. године. Сам назив „*Emerald Necklace*” значи смарагдна огрлица и требало је да има облик U. Њега чини ланац од дванаест паркова површине 450 ha. Ово је простор од изузетног значаја не само због рекреативних могућности које нуди, већ и у еколошком смислу, јер омогућује гнежђење птица селица и побољшава квалитет ваздуха. У самом центру града налазе се два најпознатија бостонска парка, *Boston Common* и *Boston Public Garden*.

Дивна природа, лепи паркови, плаже, многобројна острва су само део онога што Бостон има да понуди. Бостон је познат по улози у Америчкој револуцији, Бостонској чајанци - првој побуни против енглеске колонијалне власти. Овде је стварана америчка нација и први пут отпевана америчка химна. Називају га Атином Америке, јер се у граду и његовој широј околини налази стотинак колеца и универзитета.

Бостон није велики град и најбољи начин је отићи у његов обилазак пешке. Центар града у коме се налази велики број знаменитости је могуће упознати пратећи две стазе: *Freedom Trail* и *Black Heritage Trail*. *Freedom Trail* је стаза дугачка 5 km обележена црвеном линијом која повезује 16 локација које су имале значајну улогу у колонијалном периоду и током стварања америчке нације. Пратећи црвену линију посетиоци ће упознати *Park Street Church* где је први пут отпевана америчка химна и где је *William Lloyd Garrison* 1829. одржао први говор против ропстава. *Paul Revere House* је најстарија кућа у Бостону из 1676. из које је истоимени златар кренуо на своје чувено поноћно јахање да упозори устанике на долазак Британаца. *Old State House* је прва Градска кућа подигнута 1658. године. Бостонци су везани за ову стару зграду на којој још стоје лав и једнорог - симболи британске владавине. Овде је било седиште британског парламента, а касније колонијалне владе, а са њеног белог балкона је први пут прочитана Декларација независности. *Old South Meeting House* је саграђена је 1663. као црква. Овде је једног хладног зимског јутра 1706. крштен и Бенџамин Френклин. Служила је и као хала за окупљање Бостонаца, чувена је по ватреном скупу 5.000 побуњеника који је довео до Бостонске чајанке. Стаза се завршава код *Bunker Hill Monument*-а у *Charlestown*-у где се 17. јуна 1775. одиграла прва битка Америчке револуције. То је био сукоб 2.000 британских војника и 1.000 колониста. Педесет година касније постављен је споменик, гранитни обелиск висок 67 m. *Black Heritage Trail* је стаза која пролази кроз *Beacon Hill*, обухвата 16 знаменитости који говоре о борби црнаца за укидање

ропства и стицању слободе и равноправности. 1783. године када је Масачусетс постала прва држава која је укинула ропство, Бостон је био преплављен одбеглим робовима. Стаза почиње од споменика првом црначком пуку у војсци севера *Robert Gould Shaw and 54th Regiment Memorial*, пролази поред кућа значајних црнаца, па до *African Meeting House*, некада прве црначке цркве у САД, места састанка и дебата, данас дела *Museum of Afro-American History*. Овде се може сазнати о чувеној „Подземној железници”, тајној организацији која је помагала одбеглим робовима.

Бостон има изузетан асортиман музеја и галерија, од великих до малих, од локалних до националних. Овде се може видети највећа колекција Монеових слика изван Париза као и колекција америчке уметности најбоља у САД-у. *Museum of Fine Arts Boston*, *Isabella Stewart Gardner Museum* и *Harvard University Art Museums* су најпознатији и најпопуларнији. Породицама са децом се највише допада Дечији музеј који је револуцију доживео шездесетих година када је директор *Spock* извадио предмете из витрина и ставио их у дечије руке тј. у изложбени простор где деца могу да пипају, гурају, уврћу експонате, да се пењу на скулптуре. Највећи бостонски музеј је *Harvard Museum of Natural History* који обухвата Ботанички музеј, Упоредне зоологије, Геолошки и Пибоди музеј археологије и етнологије. *Boston Tea Party Ship and Museum* представља реплику једног од три брода који су уништили родољуби 1773. године током Бостонске чајанке. Посетиоци могу да шетају палубом, истражују галију, спремишта, чак и да учествују у бацању бала чаја. Музеј кроз сталну поставку и филмове дочарава овај догађај који претставља почетак борбе за независност америчких колонија.

Американци су спортска нација па и Бостонци нису изузетак. Град је познат и по маратону, најстаријем савременом маратону на свету који се почевши од 1897. одржава сваке године. Велику популарност у Бостону уживају бејзбол клуб *Boston Red Sox* и кошаркаши клуба *Boston Celtics*.

Младачки дух Бостона потиче од великог броја младих и студената. Два најпрестижнија образовна центра, Харвард и MIT се налазе у Кембриџу који лежи на левој обали реке Чарлс, а десетак мостова га спаја са Бостоном са којим чини историјску и функционалну целину. Центар града је *Harvard Square*, место окупљања студената, пословних људи, политичких агитатора и бескућника. Преко 250.000 студената чине скоро половину популације града. Бостон је водећи град

у САД по проценту факултетски образованог становништва, као и по броју оних са докторатима и има највећи број добитника Нобелове награде. Марк Твен је рекао да „у Њујорку питају колико новца човек има, у Филаделфији из које је породице, а у Бостону колико зна“. На бостонским факултетима је пронађена анестезија, телефон и дигитални рачунар. Овде је отворена и прва медицинска школа, прва школа за архитектуру, први музички конзерваторијум, прва јавна библиотека као и прва штампарија.

Харвард који је центар овог образовног света, не само да је најстарији и најпрестижнији универзитет у САД, већ је и најбогатији. Има скоро 40 лауреата Нобелове награде, велики број добитника Пулицерове награде и више председника међу његовим дипломцима него иједан други универзитет. Основан је 1636. године као школа са једним учитељем и десетак ђака. Две године касније када је млади свештеник Џон Харвард оставио половину свог имања и све своје књиге школи она је преименована у његову част. Професори и дипломци са Харварда су заузели водећа места у влади, бизнису и у уметности. Међу дипломцима су и 11 судија Врховног суда, Ал Гор, Хенри Кисинџер, Т.С.Елиот, Томи Ли Џонс, а неки познати и успешни су уписали, али нису завршили попут Била Гејтса. Двориште Харварда је мешавина архитектуре кроз векове, од зграда из колонијалног доба од црвене цигле, преко оних у федералном стилу до Ла Корбизијеовог уметничког центра. Овде се налази *Widener Library*, трећа по величини библиотека у САД и највећа универзитетска библиотека на свету са више од 3 милиона наслова смештених у 80 km полица. Харвард је универзитет који држи до традиције, тако да се ни церемонија додељивања диплома није мењала од 1769. године.

Massachusetts Institute of Technology (MIT) се налази низводно од Харварда и најзначајнији је светски образовни центар за науку и технику, познат и по својим факултетима архитектуре и економије. Овде студира преко 10.000 студената, а тридесетак бивших студената су добитници Нобелове награде. Управо овде је извршене прва хемијска синтеза витамина А и створена *World Wide Web*. *MIT* користи и Линколн лабораторију, водећи државни центар за истраживања и унапређење електронике за потребе одбране, комуникације и контроле авио саобраћаја. У *Media Lab*-у у Кембриџу су створене играчке које мисле и рачунари-одела који могу да се обуку.

Boston University се похвалити првим коледом за музику и првом школом за односе са јавношћу. Овде је дипломирао први црни

психијатар и ово је први универзитет који је отворио своја врата женама. Александар Бел је предавао на Бостонском Универзитету када је конструисао телефон, а овде су дипломирали Мартин Лутер Кинг и Феј Данавеј. Архива XX века садржи највећу колекцију холивудског материјала на свету попут личних ствари и преписке Фреда Астера, Еле Фиццералд, Бет Дејвис, Цина Келија и многих других славних глумаца.

Northeastren University је један од највећих универзитета познат по програму повезивања кабинетског учења са практичним искуством. Резултат оваквог приступа је да дипломци овог универзитета имају после *MIT*-а највећи проценат запошљавања. *Brandeis University* је универзитет који је основала америчка јеврејска заједница. У његовом дворишту се налазе три богомоље - јеврејска, протестанска и католичка, постављене тако да никада ни једна од њих не баца сенку на остале две. Овде се налази и највећа колекција савремене америчке уметности у Новој Енглеској. *Wellesley College* је основан као искључиво женски колеџ. Колеџ је познат по томе што је први у земљи увео студије политичких наука. Многе од жена које се данас налазе на водећим местима у политици, бизнису, медијима су завршиле баш овај колеџ, укључујући Мадлен Олбрајт и Хилари Клинтон. *Berklee College of Music* основан је 1945. године и веома брзо је постао највећи и најпопуларнији колеџ на свету где се проучава савремена музика од фолка до фанка, салсе, рока и регеа. Половина студената долази изван граница САД.

Захваљујући великом броју колеџа и универзитета Бостон је водећи град у медицинском истраживању. Овде је 1846. године први пут употребљена анестезија приликом операције, 1954. је произведена вакцина против полиомијелитиса, баш овде је обављена прва трансплатације бубрега и операција на отвореном срцу, први пут је коришћен вештачки бубрег, развијена је техника замрзавања и одмрзавања крви. Листа „првих“ је дугачка.

Бостон је град чија лепота потиче из споја историје и модерног. То је колевка америчке нације и симбол борбе за слободу и независност. Ово је град препун историјских знаменитости који говоре о његовој славној прошлости. Посетиоци су често изненађени контрастима између велелепних историјских грађевина, европског духа, дивље природе на свега неколико километара од центра и модерних грађевина, саобраћајница и урбаног начина живота.

Јулијана Благојевић